

Samenvatting Blockmans & Hoppenbrouwers, *Eeuwen des ondersheids*

1. Begrippen en interpretatie kaders.

In Middeleeuws Europa leefden de mensen doorgaans lokaal, het Christendom doortrok leven en handelen, de huidige landen en grenzen bestonden niet, Europa was veel minder ontwikkeld dan bv de Islamitische cultuur. In DE ME ontstonden: Talen, begin van Nationalistisch denken en vorming van staten, urbanisatie, politieke structuren gebaseerd op medezeggenschap, economische ontwikkelingen en commerciële netwerken, verbreiding van het Christendom, wetenschappelijke ontwikkelingen, dit werden de grondslagen voor het latere Europa en voor de rest van de wereld.

De humanisten spraken over Medium Aevum en benadrukten het belang van de klassieken. Het Latijn werd de taal van de wetenschap en het werd onderwezen op de scholen. In de 17^e eeuw komt er in de katholieke landen belangstelling voor de ME, de protestanten benadrukken het belang van alles na de reformatie. Pas in de 19^e eeuw ontstaat er belangstelling voor de ME gotiek, nadat de Romaanse kerken en kloosters bij de Franse Revolutie waren afgebroken.

De kunstmatige scheiding ME/Ren, is versterkt door het boek van Burckhardt: Die Kultur der Renaissance in Italien. Het versterkte het idee van een kunstmatige scheiding.

Perioden en maatschappijtypen.

Periodisering heeft zin als er sprake is van een verandering die in vele lagen en op meerdere gebieden van een cultuur ingrijpt, bv de industrialisatie, of de overgang van het Romeinse Keizerrijk naar de vroege ME. (ME is overigens een begrip met een West-Europese grondslag). Vraag: betekenen de veranderingen vanaf de tiende eeuw een wezenlijke verandering waardoor een nieuw maatschappijtype ontstond en zijn de veranderingen vanaf de vijftiende eeuw daarvan een voortzetting of dat opnieuw een verandering?

De ontwikkelingen in de ME vonden goedgevoel plaats vanuit het zuiden en het westen:

1. Het verval van het RR, en daarmee van de gecentraliseerde staatsvorm met de erbij behorende productie, distributie en besturing.
2. Migratie van statenloze samenlevingen
3. Vergroting van de landbouwproductie in het kader van lokale heerschappijen waardoor urbanisatie mogelijk werd.
4. Diepgaande commercialisering waardoor de vorming van dynastieke staten werd ondersteund.
5. De ontwikkeling van een nieuwe spiritualiteit onder de massa van gelovigen.
6. Verschriftelijking van de communicatie.

De grote ontwikkeling, bv urbanisatiegraad, het verdwijnen van de slavernij, de exportering van de Europese samenlevingsmodel naar de rest van de wereld etc, zetten niet in in de vijftiende zestiende eeuw. Voor deze ontwikkelingen lijken de vierde eeuw en de tiende tot de twaalfde eeuw veel belangrijker.

Regionale diversiteit.

Deze was groot en het besef van kerk en staat als overkoepelende instanties was niet zo in het collectief bewustzijn ingeslepen als nu.

Welk Europa?

Voor de schrijvende elite liggen de grenzen bij de Christenheid, het centrum van de handel ligt in Zuid Europa tussen Chr en Moslimwereld. Vanaf de dertiende eeuw, trekken de Europeanen naar India en China. De vikingen hadden een cultuur waardoor het mogelijk was grote ontdekkingsreizen te ondernemen, handelsbetrekkingen aan te gaan tot in Byzantium en Azië en volksplantingen te doen. Hun expansie heeft geen grote en langdurige invloed gehad tot die van Zuid-Europa, wier expansie tot ver in de zestiende eeuw voortduurde, zij stonden in contact met de Byzantijnse en Arabische culturen die op hun beurt weer in verbinding stonden met het verre oosten.

Van schaarste naar hegemonie.

In 1400 was de Chinese en de Arabische cultuur veel hoger ontwikkeld dan de Europese. Er bestond een enorm Mongools rijk met een despotische bestuursstructuur. Toch wordt Europa koploper. De verklaring is de expansie overzee en de technische ontwikkeling o.a. het vuurwapen. De voorsprong wordt opgebouwd tussen 1000 en 1800. Een groot rijk kon enorme interne projecten aanpakken maar het centrale gezag verbood b.v. de ontdekkingsreizen, zoals in China. Juist het gedeelte Europa leverde veel initiatieven op ter innovatie. De handel in de steden nam initiatieven. Zo ontstond het kapitalisme: de handel in een onafhankelijke positie t.a.v. kerk en staat, dit werd de motor tot een dynamische markt die uit was op winst.

2. De Romeinse erfenis.

De heersers na de Romeinse keizers hebben zich allen getooid en gedragen alsof zij een Romeinse keizer waren. In de ME bestond veel belangstelling voor de Romeinse cultuur.

Desintegratie van het imperium.

I De bestuursstructuur:

De Romeinen konden zich handhaven door de hoogontwikkelde bestuursstructuur, een goed infrastructuur en een goede economische organisatie. Er was een doordacht verdedigingssysteem en men kon legers van 300.000 man op de been brengen, dat lukt Europa pas in de 17^e eeuw. Het rijk was planmatig ingedeeld, dit gold ook voor de steden. Daarnaast waren abstracte begrippen over administratie en besturen bekend. De eenheidsvisie, de heldere bestuursstructuur, de regelmaat en de rationaliteit zijn doorslaggevend geweest. Het rijk is opgebouwd vanuit Rome, veroverd land viel aan de republiek, niet aan de veldheer of aan een familie. De structuur van het Romeinse Rijk heeft veel nawerking gekend o.a. op het gebied van recht en bestuur. De belangrijkste erfgenaam is de katholieke kerk. Zij namen de vier bestuurslagen over en vele namen o.a. diocees, civita en bisschop (epi-scopus=opzichter). De eerste bisschoppen en kerkvaders kwamen voort uit de Romeinse aristocratie b.v. Ambrosius en Martinus van Tours. Ook hier dus een hiërarchie die ontstond vanuit de steden (en de aristocratie waardoor het denken over bestuur, de taal, de wetenschappelijke kennis werd meegenomen). De katholieke kerk moest de staat als een onafhankelijke werkelijkheid aanvaarden, de christelijke keizer was, conform de antieke traditie, hoofd van staat en kerk. Toen in het westen de keizer wegviel vulde de paus het vacuüm op. Voor de abstracte bestuursbegrippen maakte de kerk gebruik van de Romeinse tradities en kennis, b.v. via *De Officiis*. De kerk bediende zich waar ook ter wereld van het Latijn, tot in de 12^e eeuw was zij de enige die van de geschreven taal gebruik maakte, waardoor haar invloed ook bij wereldlijke heersers zeer groot was. Dit geldt ook voor het geschreven recht, dat bepaald is door het Romeinse recht, ook het canonieke recht vindt hierin haar wortels. De kerk is dus de schatbewaarder van de antieke cultuur. Zij behield haar gezag, door het bezit van de geschreven taal, de bestuursstructuur, de ambtelijke deskundigheid en de stabiele organisatie, en dit alles in dienst van de uitvoering van Gods wil. De in Europa optredende "barbaren" hadden een geritualiseerd bestuur en rechtspraak, gesproken woord en personaliteit van macht. Ook de barbaarse heersers maakten ruimschoots gebruik van de eenheidsvisie van de kerk.

II: De overheidseconomie.

Het leger, de verdediging, de infrastructuur, de voedselvoorziening tegen betaalbare prijs maakte dat de staat belastingen moest innen, deze werden steeds hoger en de opbrengsten die mensen kregen voor hun werk, b.v. vervoer t.b.v. het leger werden lager. De economische problemen gingen men te lijf met dwangmaatregelen, boeren en slaven moesten op hun grondgebied blijven, meisjes mochten niet voor hun veertiende het klooster in, weduwen

moesten hertrouwen, maar de *imperial overstretch* deed zijn werk en het enorme rijk stortte van binnenuit in.

III: Ruralisering.

De bevolking liep in aantal terug, door de uitdunning van steden en garnizoenen nam de handel af, het geld was nauwelijks nog iets waard en werd regionaal gebruikt. Er zijn vele meldingen van verlaten akkers. De elite trok zich terug op hun landgoed/boerderij, de zgn *latifundia*.

Het Oost Romeinse Rijk.

Keizer Constantijn (306-337) bouwde Byzantium uit tot hoofdstad vanwege de ligging, de Italiaanse senatorenstand en het economische gewicht. Tussen 400 en 600 verviel Rome (van 800.000 naar 30.000 inwoners) en bloeide Byzantium (500.000 inwoners)

I Justianus; deze heeft vier doelen, de verovering van verloren gegaan gebied, eenheid van godsdienst, economie ten b.v. het militaire apparaat en codificatie van het recht.

II. Implosie en consolidatie: Verkleining van de steden. Vergrieksing. Leger met meer beroepskrachten.

III. Hernieuwde expansie.

Tiende eeuw: Constantijn de 7^e en Basileus de 2^e (kleinzoon). Schimmige inmenging van de legertop. Drie generaals zorgen voor gebiedsuitbreiding maar ook voor een burgeroorlog. Basileus neemt uiteindelijk zelf de touwtjes in handen. Hervormt het leger en de belastingheffing en regeert van de Straat van Messina tot aan de oostkust van de Zwarte Zee.

3. De volksverhuizingen.

Barbaren: Griekse term voor wie geen Grieks spreekt. Het beeld van de "invallen" is geromantiseerd. Velen waren er al door de gebiedsuitbreiding. Intensief grensverkeer. Voornaamste onderscheid met de Romeinen: hun organisatievermogen.

I Barbaren uit het Noorden: 3 taalfamilies: Kelten, Slaven en Germanen, dat is niet hetzelfde als drie culturen. Gemeenschappelijk was de sedentair-agrarische levenswijze itt de nomaden. De noordelijke waren landbouwers met een voorkeur voor veeteelt. Zij waren goede metaalsmeden.

II. Barbaren van het oosten en het zuiden: Steppen- en woestijnnomaden. Ruilverkeer met de sedentaire landbouwers, soms gewelddadig. Zij waren superieure ruiters en boogschutters. Alleen het bekken ten westen van de Karpaten biedt voldoende ruimte voor deze nomadenvolken. (het huidige Hongarije). Daar bivakkeerden ze dan ook en ze hielden aan de grenzen van het RR een soort plundereconomie in stand. Van de woestijn nomaden=bedoeïenen hebben de Arabieren de grootste invloed op de ME geschiedenis gehad. Zij kwamen door hun leefwijze in de Romeinse en Perzische invloedssfeer. Oasen werden een soort centra van handel.

III Volkeren van de volksverhuizingen:

Uitleg over de begrippen stam en volk. De "barbaren" voldoen meer aan de _def. van een ethnische eenheid, met identiteit en een dominante groep/traditiedragende kern bv de Visigoten.

Verhuizingen:

I Achtergronden: push- en pull factoren:

Aan de grenzen werden de "barbaren" getolereerd en gebruikt. Het RR trok aan hen, de barbaren hadden politieke en economische redenen om in de grensgebieden te komen. Groepen, de zgn foedera mochten een grensgebied bewaken, bv de Salische Franken, met een grote mate van autonomie. Foedus betekende uiteindelijk huurlingencontract. De barbaarse hoofdmannen namen regelmatig de leiding bv Stilicho en Odovakar (resp 400 en 500). Met het enen barbarenleger moest het andere verslagen worden, ten koste van de belangen van Rome.

II. Chronologie:

Onafhankelijk van deze bewegingen was de beweging van de Hunnen in West –Azië. Zij dreven de Goten olv Alarik voor zich uit. Deze veroverde Rome in 410. Vandalen en Visigoten trokken tot in Noord-Afrika. Confrontatie tussen Hunnen en Bourgondiërs leidde tot het Nibelungenlied. Na 476 gebruiken de Oost-Romeinse keizers de barbaren om hun heerschappij in het westen te vestigen. Zo werd Theodorik gebruikt om Odovakar te verdrijven. Th vestigde natuurlijk zijn eigen rijk, hij geraakte in oorlog met de Longobarden. De laatsten behielden het noorden (Lombardije)

III: Het karakter van de barbaarse vestiging.

Het betreft niet zeer grote groepen: levend van belastingopbrengsten of overgaand tot kolonisatie.

IV: Elementen van politieke organisatie: chieftdoms, gefolgschappen, koningschap.

Chieftdom heeft een hogere organisatiegraad dan een stam. Er moet buit te verdelen zijn, er is een hiërarchie, er zijn (gewapende) volgelingen. Rom: comitatus. De barbaarse overheersers vormen in het westen vooral koninkrijken, dit wordt de dominante staatsvorm in Middeleeuws Europa. Sterke identificatie van de barbaarse machthebbers met de Rom keizer bv Theodorik. De Romeinen deden er van hun kant alles aan deze machthebbers te vriend te houden met fraaie titels en chique afstammingsverhalen. Barbaarse koninkrijken passeerden via de erfopvolging of electoraal. Vaak een mengeling. De Merovingers zagen het rijk als hun bezit. De Visigoten kenden het onderscheid tussen privé en publiek bezit.

De Barbaarse koninkrijken.

Het grootste rijk was van de Visigoten. Dit werd in 711 veroverd door de Arabieren. Het gebied van de Vandalen in Noord Afrika werd door de Romeinse keizers betwist ivm de graanproductie. Theodorik vestigde een Ostrogotisch/ Romeins rijk. Na zijn dood voerde Justinianus de verwoestende Gotische oorlogen om het gebied terug te winnen. De Longobarden in het noorden integreerden met de Ital. bev. Zij kenden recht conform het Rom recht en zetten een stedelijke samenleving op poten. Clovis (Frank) versloeg in Aquitanie de Visigoten. Hij vestigde een groot rijk. In Engeland, de Angelsaksen, 7 eenheden waarvan Mercia de belangrijkste was. Koning Offa (757-796). Beowulf. Wales, Cornwall en Schotland bleven apart.

I Segregatie of Integratie.

De segregatie van de barbaarse volken blijkt in de praktijk erg mee te vallen. Gemengde huwelijken waren meestal toegestaan, gewoonterecht en Rom Recht werden door de koning toegepast en van Arianisme werd meestal niet zo een punt gemaakt. De heroveringoorlogen van Justinianus wakkerden de politisering aan maar voor de gewone burger telde het Italiaan zijn niet Goot of Romein. De taal werd soms opgegeven, soms bewaard, deze taalgrenzen kennen we nu nog.

II Proto natievorming.

BV in Visigotisch Spanje: rex, gens et patria Gothorum. De namen Anglia en Francia verwijzen naar alle inwoners. De Romaanse taal blijft in Roemenie, geïsoleerd in het Karpaten bekken, bestaan tgv snel wisselende heersers.

De Arabische Veroveringen:

Binnen een eeuw na de geboorte van Mohammed strekte het Islamitische Arabierenrijk zich uit van Spanje tot de Indus delta. Omdat de kaliefen zich in Damascus vestigden kent de Arabische cultuur veel Syrische en Perzische invloeden. De Arabische elite vestigde zich gesegregeerd in kleine stadjes en steden. Arabisch werd de taal mede omdat de Koran alleen in het Arabisch mocht verschijnen. De bestuursstelsel werd overgenomen van de Perzen en de Byzantijnen. Het belastingstelsel van de Arabieren leidde tot veel onvrede. In 749 nemen de Abassieden de macht over en vestigen die in Bagdad. Regionaal separatisme broeide overal. Er ontstonden kleine legereenheden van slaven (Berbers, Turken) olv een hoofdman die bij de elite ging horen. Te vergelijken met de professionalisering van het krijgsbedrijf in Europa. Het Iqta systeem is vergelijkbaar met het feodo-vazalsysteem in Europa. De macht van de kaliefen nam af ten bate van de amir-al umara van de Buyiden. Zij hingen de shiitische richting aan. In de 10^e eeuw ontstonden vele kleine Islamitische rijkjes. Invallen van Turken en Byzantijnen in het Noorden. De derde kalief - de Fatimieden-vestigde zich in Cairo en veroverde Palestina en Syrië. Zij waren tolerant tav religie. Cairo werd het centrum van de Islam wereld.

4. Christendom en Islam. De vestiging van twee wereldreligies.

De Christelijke kerk in de overgang van Oudheid naar Middeleeuwen.

Het Christendom onderscheidde zich door zijn universaliteit, (algemeen=Gr=katholiek) en zijn ethiek: naastenliefde. Concurrentie met het eveneens universele Jodendom was het bemachtigen van de Tanach (d.i hetzelfde als de in het Gr vertaalde Septuagint 3^e E BC) voor AD 300. De 4 evangeliën, handelingen etc, het NT was het verbond tussen God en de Christenen. De Joden werden gediscrimineerd, maar nog weinig vervolgd. Augustinus stelde hen tot voorbeeld: zo moet het niet, Constantijn bleef levenslang Catechumen en associeerde zich met Sol Invictus. Het Chr. dom werd in de 4^e E steeds intoleranter. Voor het verdere verloop waren belangrijk: de rol van de keizer en de Paus in de nieuwe kerk, haar rijkdom en haar bestuursvorm. (Geënt op de civitates).

I De verhoudingen tussen keizer en paus.

Drie opvattingen met een theocratische uitgangspunt: alle legitiem gezag is van God afkomstig.

- Caesaropapistisch: de hoogste wereldlijke leider is het hoofd van de kerk.
- Hiërocratisch: de paus heeft universeel gezag
- Twee gescheiden invloedssferen, het dualisme.

Eind 5^e Eeuw komt er duidelijke kritiek op de Caesaropapistische opvatting vanuit de pausen. Zij stellen de zwaardenleer op met een uiteindelijk prevaleren van de geestelijke macht over de wereld. Toen in de 8^e E de keizer in Constantinopel zijn macht over Rome verloor betekende dit het einde van zijn macht over de Paus. Drie kwesties accentueerden dit: De Byzantijnse aantasting van kerkelijke gebied in Zuid-Italië en Sicilië, het iconoclasme van de keizers en het onvermogen om bescherming te bieden tegen de Longobarden. De pausen zochten bescherming bij de Frankische Merovingers en deze erkenden de Pauselijke gebieden rond Ravenna en Rome. Dit heeft bijgedragen tot het schisma tussen West en Oost, maar uiteindelijk lagen hieraan de dogma's ten grondslag.

II. Materlijke rijkdom: accumulatie en redistributie.

De kerk was rijk, zij besteedde een deel van het geld aan armenzorg waardoor zij moreel gezag en status kreeg. De kerk leefde van schenkingen van de adel, die bouwde kerken en bezette de bisschopsstoelen: "Adelskirche". De boeren moesten tienden afstaan.

Kerkelijke organisatie

I De geestelijkheid en haar taken.

Al vroeg had de kerk een hiërarchisch geordende geestelijkheid: clerus. Zij dienden de 7 sacramenten toe: uiting van de verlening van Gods genade aan de mens. Betekenis van eucharistie, doop en biecht. Kanunniken vormden samen een kapittel.

II. De kerkelijke hiërarchie: episcopaat en diocees.

De grenzen v.e. diocees of parochie vielen in de late oudheid samen met die van een Romeinse civitas. De bisschoppen hadden 5 taken: waken over de geloofsopvatting, toezicht op de kerkelijke regels, uitvoeren van wijdingen, rechtspreken en vermogensbeheer.

III. Metropolitanen en Aartsbisschoppen. Patriarchen en Paus.

Aartsbisschoppen waren belangrijke bissch. Die bv uit bekeren werden gestuurd, aartsvaders waren de bissch. van de bel. steden in het RR. De patriarchen van Rome noemden zich de opvolgers v. Petrus, zij verkregen het primaat boven de patriarch van Constantinopel. De St. P was de grafkerk van Petrus, de residentie vd Paus was het Lateraan.

IV Kerkelijke deelgemeenten: Parochies (parochie betekent oorspronkelijke bisdom)

V Kerkvergaderingen: De keizers belegden vergaderingen v. bisschoppen: synodes, voor het hele rijk: oecumenische concilies, dit voor belangrijke beslissingen bv. De geloofsbelijdenis: oa de kerk is Eén, heilig en apostolisch. Het eerste concilie in het Lateraan was in 649, bijeengeroepen door de Paus. In de 8e en de 9e eeuw werden de concilies ook benut ivm hervormingen van kloosters (de regel van Benedictus) en om het gedrag van de seculiere geestelijkheid aan te pakken.

Geloofsleer, orthodoxie en heterodoxie.

Bel. Bijbelexegeten: Ambrosius, Aug. Hier. en later Gregorius de Grote. De bijbel is historisch, moreel en allegorisch te interpreteren. Hiëronymus maakte de Vulgaat, een Latijnse vertaling ad. hand van Gr. en Hebr. bronnen. De Paus geeft uiteindelijk wet aan de regels die door concilies worden gemaakt. Aug: Confessiones en De Civitate Dei. Ketteren (heretici, Gr. Heresia=keuze) waren Chr. Met afwijkende opvattingen. Monofysieten: Chr heeft één natuur, de Goddelijke. Arianen erkenden de drie-eenheid niet Chalcedon 451: Goddelijke drie-eenheid, waar Chr twee naturen heeft: Goddelijk en menselijk. Voor de Donatisten en Pelagianen was spirituele zuiverheid van belang, voor Aug: de sacramenten, de kerk moest voor iedereen zijn, niet allen voor de spirituele elite. Sommige afw. opvattingen kregen steun van heersers. Het Iconoclasme van de Byzantijnse keizers. Soms verbond de heterodoxie zich met een regionaal separatisme (bv de Kopten in Egypte) .

I Heiligheid en heiligen.

Kerkenbouw op/met relieken van heiligen. Verering van een representatie (ikoon) In de loop van de ME groeide de betekenis van een heilige als bemiddelaar tussen God en de gelovigen. In een heiligenleven (vitae) moest een wonder voorkomen, een conversio en verder een deugzaam leven.

Monnikendom en kloosterleven.

Monachos=alleen levend. Het Chr. Dom dreef aanvankelijk op de monniken. Het monnikendom sloot aan bij de antieke Stoa. Daarnaast de Chr. waarden bv het martelaarschap, het verzaken vd wereld deed hen het doopsacrament handhaven. Hun geloofsopv. werden toonaangevend, er vond een de-secularisering van de westerse cultuur plaats. Monniken gingen behoren tot de geestelijke stand. In Gallie werden in de 7^e eeuw 200 kloosters gesticht met 4 monastieke tradities: Martinus van Tours, de oosters-asc.trad,

de peregrinatio/lerse traditie, de Benedictijnen (Ben v Norcia 485-560). Gregorius de Grote (600) en een aantal kerkhervormers propageerden de regel v. Benedictus. Echte orden ontstonden pas in de 11^e eeuw.

Verbreiding van het geloof

I Missie en bekering.

De zendingsdrang start in de Evangelien: het uitzenden vd apostelen. In Ierland via St Patrick ontwikkelden de kloosters zich tot het centrum van het kerkelijk leven. Veel "barbaren" en hun koningen bekeerden zich om politieke redenen tot het Chr. Dom bv Clovis. Alle krijgers/volgelingen werden geacht het voorbeeld te volgen. Vaak bleven de oude Goden vereerd zoals Redwald, koning van East-Anglia die begraven werd bij Sutton Hoo. In het Frankische rijk was de kerstening gewelddadig omdat het om gebiedsuitbreiding ging. Bv Willibrord probeerde in coalitie met de Frankische machthebbers de Friezen te bedwingen. Bonifatius stortte zich op de Saksen, hij stichtte Fulda en werd door de Friezen vermoord. Karel de Grote bekeerde de Saksenhoofdman Widukind en trad meteen op als diens peetvader. Alcuin adviseerde: geen geweld bij de bekering. Strategie bij de bekering: autochtone missionarissen zenden. De bekering van Scandinavië verliep via het elan van de Ottonen. In Denemarken viel de kerstening van Koning Knut samen met militaire successen. De Wenden (Slavisch talige volken ten oosten van de Elbe) werden gekerstend via militaire middelen, kruistocht, kolonisatie en kloosterstichting. In het centrum van dit gebied lagen de territoriale vorstendommen Bohemen en Polen, de laatste werd gekerstend via de eerste. De Zuid –Slaven via de Oost-Franken en/of de Byzantijnen bekeerd. De laatsten hadden een voorsprong omdat ze de bijbel in het Slavisch vertaalden . Uiteindelijk viel Bulgarije onder de patriarch van Constantinopel en Moravie en Pannonie onder Rome. De Magyaren werden uiteindelijk gekerstend o.a. via de heiligverklaring van de vorst (Stefan). De Balten, Esten en Finnen volgden pas diep in de 14^e eeuw. Door een pauselijke bul werden deze "heidene" net zo zwaar vervolgd als de Moslims.

II Kerstening en syncretisering.

Kerstening duurde veel langer dan door de Chr. Geschiedschrijvers werd gezegd. Sociaal: eerst de elite en dan het volk. Mentaal: oppervlakkig. De volkstaal werkte pos. BV Heiland, 8^e eeuw Hoogduits. Men vernietigde heilige plaatsen, bouwde heiligdommen om tot kerk. Zo werd het Pantheon de Santa Maria Rotunda. Syncretisering is het versmelten van meerdere religies en het zo ook beschrijven. Alle dag en maandaanduidingen zijn pre-chr, maar de kalender is geheel verchristelijkt. 2^e aspect: getolereerde identificatie van voor-chr. heiligen bv St Anna in Bretagne en de gietvorm voor de Wodanshamer en de crucifix. Pas na de hervormingen van de 11^e eeuw werden de priesters van magical naar sacramental.

De Islam.

De verspreiding ging razendsnel. Deelt met het Chr dom drie bel dogmas: Een God, te kennen via openbaring, een hiernamaals waarvoor een goed leven nuttig is. Jodendom en Islam: het hele leven is geïmpregneerd met het geloof. Geen onderscheid tussen wereldlijk en geestelijk gezag. De Isl. tolereerde de volkeren van het boek: Joden en Chr., andersom niet. In Barcelona een centrum boor Koranstudie. Bronnen: de Koran, de tradities=Sunna (Soennieten). Geen hiërarchische clerus, in plaats daarvan erkende "scholen" en Islamitische godsdienstwetenschap. Sterk uitgewerkte ethische aspecten. Verlichte Islamitische geleerden pleiten voor een splitsing in dogmas en regels voor het maatschappelijk leven. Snel na de dood van Mohammed ontstond onenigheid: Ali "Shi'at Ali" partij zou de enig ware zijn: Shiiten. Hun Imans moesten rechtstreeks afstammen van Ali. Meerdere afsplitsingen os de Ismaili, ontstaan bij de bedoeinen in Syrië.

5. Samenleving en economie in de vroege ME.

Na de pestepidemieën v.d. 6^e eeuw was Europa dunbevolkt. Herstel tot 1000 van 12 milj. Naar 24 milj.

De Vroeg middeleeuwse samenleving.

I Transformatie en aristocratie.

De bevolking leed onder de terreur van de Gefolgschaften. Oorlog was daarvan de enige bestaansgrond. Onder Karel de Grote begon er ook een rijksbelang te tellen, de buit werd ook toebedeeld aan de bisschoppen/kerk en de adel. De Gefolgschaft werd meer een vazalsysteem, dwz grotere afstand tot de vorst/heerser. Het rijk steunde op twee pijlers v.h. RR: uitgiften van land en de vergeving van hoge ambten, kerkelijk en wereldlijk. Ook bij de Ostrog, de Visig. en de Angelsaksen werd land uitgegeven. Maar de transreg. aristocratische netwerken bleven nog lang bestaan. Het begrip adel bestond in de vroege ME niet, men sprak van liberti, potentes etc. wel moest het worden waargemaakt dmv geboorte en moreel gedrag.

II Degradatie: de vrije weerbare mannen.

Bij smartengeld was de vrije man de maat voor het bedrag. Zij verrichten ook legerdienst en waren betrokken bij de rechtspraak. In de rijken der barbaren gold uiteindelijk de "bannus": de koning kon alle vrije dwingen om dienst te nemen. Dienst in het leger werd tijdens Karel de Grote beperkt tot degenen die veel land hadden. De wapenrusting en paard werd steeds belangrijker, men had dus geld nodig. Dit betekende een degradatie v.d. minder draagkrachtige vrijen. Deze ontw. Zie je ook in de 3 standen ontw. De rechtspraak wordt ook beperkt tot een kleinere groep. Onstuitbare ontwrichting: militaire en politieke macht richting aristocratie. Meer en meer onvrijen door het systeem van de horigen en de verbetering van de positie van de slaven.

III. Promotie: De slaven.

Barbaarse volken hadden door de vele oorlogen veel (S) slaven. Het was het grootste exportartikel van de Chr. naar de Islamitische wereld. De Chr. Kerk hield zelf slaven maar beschouwde hen als medemensen/christenen. Het was een moreel goede daad om slaven vrij te laten. Sociaal cultureel: vele slaven waren min of meer autochtoon en economisch: door de geringe bevolkingsdichtheid kregen veel slaven een stukje grond om te bebouwen voor de heer, dit maakte het lot voor de slaven beter, zij gingen behoren tot de horigen.

IV. Horigheid, grondheerlijkheid en hofstelsel.

De heer had zeggenschap over de horige en hij kreeg bij diens overlijden het beste stuk van zijn roerend goed, "grondheerlijkheid". De heer sprak recht over de horige. De horige had een subsistentie- of overlevingseconomie: grond, arbeid en kapitaalgoederen werden binnen het eigen systeem aangewend. De grondbezitters deden aan surplus extractie, daartoe was zijn land verdeeld in het **heeren- of saalland en het hoevenland** voor de horige. Dit was het dominiale stelsel in gebieden met grootgrondbezit was dit normaal. Ten zuiden van de Loire en in Catalonie was men vrij of slaaf v.e. grootgrondbezitter. De meeste gegevens komen uit de polyptieken=inventarisachtige beschrijvingen van de kloosters. Een nieuw element v.h. dominiale stelsel is dus de binding van boeren in het bezit van eigen productiemiddelen aan (grond)heren dmv niet commerciële arbeidsdiensten. De redenen voor deze vorm v.h. dominiale stelsel waren drieërlei: geringe bev. Dichtheid, geen belastingsysteem en het gebrekkig functioneren van de markten. In de domeinen blijken vaak kinderrijke gezinnen te zijn geweest en vandaar uit is er expansie, specialisatie en arbeidsdeling. De stad Luik is ontstaan vanuit een domein.

Handel en giftexchange:

De economie, goeddeels agrarisch, berustte in de ME op wederkerigheid: prescriptief altruïsme. De Pirenne hypothese houdt in dat de handel in Zuid Europa rond de

Middellandse zee en met de Arabische staten in de 6^e –8^e eeuw in elkaar zakte tgv de volksverhuizingen. Hier staat in elk geval tegenover dat veel uitwisseling van goederen berustte op ondersteuning bv graan voor de armen in Rome en giften voor de aristocratie. Wederkerige relaties op gelijk niveau: reciprociteit, op ongelijk niveau bv in de Gefolgschaft: redistributie. Koningen oefenden dwang uit op de aristocratie door hun kinderen in gijzeling te nemen of pleegouderschap, als tegenwicht tegen de macht van de aristocratie. Voor grond en arbeid was er nauwelijks een markteconomie, voor luxe goederen was er een markt tbv de aristocratie. Kleine markten sloten aan bij de jaarmarkten die in de buurt van centra voor elite consumptie werden gehouden. Er werd zilvergeld uitgegeven, de denarius, door de Merovingers, het begin van de monetisering van de relatie tussen heren en horigen.

I Friezen en Vikingen:

De Friezen hadden een bel. positie in de handel vanaf Zuid Scandinavië en de kusten van Noord en Oostzee. (Het stabiele rijk van de Franken speelde daarin een bel. rol). Zij ontwikkelden de hulk en de kogge. Dorestad werd een belangrijk centrum. De Vikingen dreven handel en gingen op rooftocht. Dat lag voor hen in elkaars verlengde. Een hoofdman van de Gefolgschaft moest nu eenmaal geld hebben om aan zijn verplichtingen te voldoen. De handelswaar bestond uit pelzen, was, honing en pek. (Kaupang). Centra: Gotland, Brita, Hedeby. In Rusland begonnen zij handel te drijven met de Byzantijnen en de Arabieren. (vondsten van Dirhams) Overgebleven woorden: Rosskarlar=Roeiers=Russen en namen bv Igor=Ingvar. Samengevat was er een opvallende dynamiek in een weinig gecommmercialiseerde agrarische samenleving. De vele munten waren prestige-objekten. De handel was deels een gift exchange. De handel was meer gericht op personen. Steden als handelscentra hadden relatief geringe betekenis. (700 AD).

6. De wereld van de Franken

De Merovingers.

Deze hadden regelmatig twee rijken ook nadat Clovis een soort totaal heerschappij had gevestigd. Na Clotharius kwamen er twee rijken. De aristocratie had ook in Francia veel invloed. Karel Martel kwam als hofmeier aan de macht en Pepijn de Korte riep zichzelf tot koning uit. Aanvankelijk geheten de Pippiniden, later naar Karel Martel de Karolingers. De koningen werden niet zomaar terzijde geschoven, zij behielden een soort sacrale legitimiteit die ook gebruikt kon worden.

De oorsprong van de Karolingische dynastie.

Karel Martel stopte de Moslims in 732 bij Poitiers. (Het belang van de slag wordt vaak overdreven en het was in 733/34 bij Tours). Hij heerste ook over Aquitanie, Bourgondie en de Provence. Pepijn III de Korte volgde hem op. Hij werd door de paus tot koning benoemd te laste van Childeric, de Merovingische koning. In ruil kreeg de paus bescherming tegen de Langobardische koningen die zijn territoria bedreigden; de Byzantijnen konden deze gebieden onvoldoende beschermen. Bovendien leidde het iconoclasme tot een verwijdering tussen Rome en Byz. De zalving van hofmeier Pepijn III tot Pepijn I, eerste koning der Karolingers verhief hem, door de steun van de kerk boven alle rivaliserende hertogdommen etc. Hun geschiedschrijvers schilderden de Merovingers zeer neg. af. De band tussen kerk en Frankische koningen zorgden voor een solide structuur voor de kerk en een meer geïnstitutionaliseerde regeringsvorm.

De eeuw van de Karolingers.

Karel de Grote kwam in 768 aan de macht, dit duurde 50 jaar: agressieve oorlogsvoering om verovering van het gebied van de Longobarden, dat hij onder zijn zoon Pepijn stelde als autonoom koninkrijk. Saksen, Friezen, Beieren en Pannonie werden veroverd. Strijd tegen de Moslims werd bij Roncesvalles verloren maar rond Barcelona gewonnen. Het gevecht ging beter door de stijfbeugel, er was veel buit, dus ook veel krijgers. Verder werd het leenstelsel

ingevoerd. Maar dat is niet verklarend voor het succes een ook niet voor het verval in de 9^e en 10^e eeuw. Persoonlijke factoren van Karel M, Pippijn I en Karel de Grote zijn belangrijk geweest. Kerk en Karolingers stelden de mogelijkheid in dat door de koning aangewezen land in leen kregen van de kerk, tegen afdracht van rente. Door de tijd vervaagde de aanspraken van kerk en staat. Met zwaarbewapende ruiters (maliënkolder) werd gevochten. (NB bij de antieken en na 1300: infanterie). Een uitrusting kostte geld en tijd. De strijd werd een zaak van specialisten en regionaal –opgeroepen- ‘vrije’ mannen.

Patrimonium en Staat.

I. Eer en Bloed.

Bloedverwantschap was traditioneel een bel. middel om de hiërarchie te ordenen. Mannen, maar ook vrouwen konden erven en hun naam doorgeven. Een hoge rang kon gebaseerd zijn op afstamming, vermogen en/of prestaties. De Karolingers verdeelden heerschappij en land onder de zonen. Bij conflicten moest de schade worden ingelost: wergeld, bij verzoening werd een breuk gestraft door de koning.

II. Beneficia.

Door een gewoonterecht op het bewerken van land kwam land na een generatie in het bezit van de kk. Echter het mocht niet vervreemd worden en er moest rente worden betaald. Zo bezat de kerk veel land. Kleine boeren schonken hun land aan de kerk, zij “kregen” het terug tegen protectie, “beneficia”. Personen droegen zichzelf op aan de koning tegen protectie, “commendatio”. De Merovingische koningen stelden “domeinen” ter beschikking, gebonden aan een ambt en tijdelijk. Vaak groeide dit uit tot permanent.

III Vazalliteit.

Merovingische bronnen: vassus als term voor lager, afhankelijk hofpersoneel. Veel gebruikt tot de 11^e eeuw. Omringd met rituelen om de trouw te bezegelen, ook van onderworpenen. Vazalliteit en beneficium horen bij de feodaliteit, di: een systeem van ambtsuitoefening door middel van bilaterale verhoudingen tussen heer en vazal, die beiden vrije mannen waren en in staat zijn om een contract af te sluiten: trouw, bescherming, inkomsten tegenover diensten. Beiden waren leden van de aristocratie. Men kreeg een leen: land, een tol of een ambt. Feodaliteit als dwingend politiek systeem is van de 11^e en 12^e eeuw en geschiedde door graven en hertogen. In de feodaliteit kregen een aantal waarden vorm: regeling v geweld, competitiviteit, oorlog, rechten voor afhankelijkken.

Een Bovenbouwstaat.

Alciun gaf cachet aan het rijk van de ruwe Karel de Grote. Hij zette de paleisschool op en vjzeldde het intellectuele pijl van de grote abdijen op. De keizerlijke ideologie berustte op het klassiek-romeinse model en op de priesterkoning David. Dit gaf de keizer macht zich in het teken van Chr. uit te spreken over geestelijke en wereldlijke zaken. Speciale munten verwijzend naar de Romeinse Keizers, een kruis en een klassieke tempel. De kroning van Karel was ook in het belang van de Paus Leo III, die belaagd werd door de aristocratie. De karolingers zorgden goed voor hun PR bv de biografie van Karel door Einhard, de Rijksannalen, de Paltskapel in Aken (als tegenpool voor Rome), geïllustreerde manuscripten, de minuskel, studie vh klassiek latijn dmv copien van manuscripten. Er ontstond geen vaste residentie (drie redenen). Pfalz als stopplaats ve domein. Trouw werd als machtsmiddel ingezet (ambtseed). Verder een eigen kanselarij, bestuurlijke maatregelen en wetgeving, een algemene vergadering en da paleisschool als aanzetten toto staatsinstellingen. De kanselarij stond rechtstreeks onder de koning, verslaglegging vd alg.verg.: het maart- of meiveld. Het rijk moest worden opgedeeld onder de zonen, en in marken onder graven en hertogen. De meeste graven waren Franken, zij moesten de capitularia uitvoeren. Er waren ook veel voorschriften voor de graven zelf over dronkenschap, ambtsuitoefening ed. De band met de

kerk was in technisch en ideologisch opzicht cruciaal. Het bekleden van geestelijken met wereldlijke macht was ook een noodzaak, het bleef lang voortbestaan. (De kerkelijke staat, het Vaticaan en de kerkelijke vorstendommen in Duitsland tot 1806). Macht bleef sterk persoonsgebonden. Staatsinstellingen leefden niet lang.

I De fictie van het keizerschap.

Lodewijk de Vrome volgde K de G op. Zijn rijk verviel aan Lotharius (keizer), Pippijn en Lodewijk koning van Aquitanie en Beieren. Veel opvolgingsproblemen met uiteindelijk eedaflegging als verbond tussen Lodewijk en Karel de Kale in elkaars landstaal. Ede van trouw vormden de basis voor de machtsstructuur. Er volgt een driedeling bij het verdrag van Verdun in 843: Lodewijk ten oosten van de Rijn, Lotharius Italië, Aken en Rome en Karel de Kale alles ten westen van de Rhone en de Schelde. De keizer van Oost-Francië: Karel de Dikke werd keizer, daar zetelde de fictie van de Rom erfenis.

II Graven en erfelijkheid.

Graven vulden het machtsvacuüm in de top op. Zij gaven ook weer lenen uit en gedroegen zich als autonome heersers over hun gebied. Zij hadden de beloningen passend bij hun ambt (tol, burcht, belasting). Zij knoopten banden aan met de inheemse grondbezitters. Er ontstond verzet tegen de Frankische overheersing. Uiteindelijk moesten keizer en koning zich neerleggen bij het erfelijk zijn van de leen.

Dynamische periferen.

I Brittanie.

Bel. verschil met het continent: de dooms (wetten) waren in de volkstaal ipv de capitularia in Latijn. Er ontstond een inheemse rechtstraditie itt het Rom recht op het continent. In Engeland ontstond een geleidelijke integratie van de zeven koninkrijken. (Nu nog als shires te herkennen). De rechtspraak werd olv Alfred de Grote v Wessex een voorbeeld.

II Moors Iberie.

Na Egypte veroverden de Arabieren Noord Afrika met Kairouan als centrum. Vanuit N Afr. werd Spanje veroverd. Bij Tours (744 Karel Martel) werd het elan gebroken. De Moslims vestigden een indirect bestuur via verdragen. De Islamieten hadden het culturele overwicht, niet het getalsmatige. De Chr. en Joden werden getolereerd. Zij pasten alles, behalve hun geloof aan: de mozaraben. Een nazaat van de Umayyaden vestigde zich in Cordoba als emir.

III De vikingen.

In de 9^e eeuw begonnen de handeldrijvende en plunderende Vikingen zich te manifesteren tot in Sevilla. Het was de meest langdurige invasiegolf in West-Europa tussen de 6^e en de 14^e eeuw. Archeologische bronnen leveren kennis op: boeren uit gebieden met veel erts, hoog vakmanschap, de expansie was mogelijk veroorzaakt door onderlinge competitie, zochten handelsrelaties, nieuwe vestigingen in Friesland, Ierland, Engeland en Normandië. Konden snelle raids maken. De Frankische koningen- ruiters- konden de bevolking niet verdedigen, de lokale heren wel, versnelling van decentralisatie van de macht. Door het roven van de V kwam het zilvergeld weer in omloop. In Engeland als belasting het Danegeld wat bleef bestaan toen de Denen Engeland regeerden. Door de omloop van het geld bloeide de handel met het oosten.

7. Versnelde groei.

Tussen 950 en 1250. Econ, politiek, sociaal, cult, en rel. eerst het rurale deel: bev groei, voedsel prod. En surplus extractie. !!

De groei van de bevolking :

Waarschijnlijk sinds de 7^e eeuw een gestage groei tot een kritische massa ontstond die voor soc, econ, en politieke veranderingen belangrijk was. Grote verschillen tussen Westen/Zuiden en Oosten/ Noorden.

Volume en Karakter van de Agrarische Productie.

Prod. Groei van de agrarische prod. betekende tot ver na de ME uitbreiding van landbouwareaal. Geen structurele bemesting. Wel: omzet van weidegrond in akkerland, minder braak (drieslagstelsel), verbeterde ploegtechniek, (rister ipv hak met minder trekkracht, ijzeren onderdelen) gebruik van het paard ipv os als trekdier. Dit soort ontw. gaat langzaam, er moet een bedding zijn: materieel, durf, middelen, voldoende land etc. In dichtbevolkte gebieden zoals Vlaanderen werden veevoerders (vee op stal) en land voor handelsgewassen gedeeld. De drooglegging van de veengronden maakte de boeren uit de WE kunstgebieden tot graag geziene gasten elders. Bossen werden ontgonnen door de boeren, waren het huis voor pelsjagers, pek- en washandelaars, mijnwerkers en outlaws, de koningen hadden recht op onontgonnen jachtgebieden waar soms bendes zich schuilhielden. (Robin Hood).

Nieuwe vormen van heerschappij.

I: De banale revolutie.

Door de bevolkingsgroei werden mensen opgenomen in allerlei sociale verbanden. Na het uiteenvallen van het rijk v K de G trad patrimonisering op. Frankrijk^Duitsland. De lokale heersers namen ook de bannus over, een banale heerschappij. De "vrije" boeren die tot die tijd voor dienst en rechtspraak onder de koning vielen, die ver weg was kwamen nu onder het gezag vd lokale heersers. (Geen land zonder heer) vanaf 10^e eeuw. De lokale heersers behandelden de boeren erbarmelijk. Tweede helft van de 10^e eeuw: explosieve groei van de kastelen (met krijgers voor de heer), om de bevolking te terroriseren. Verkasteling: motte, donjon, castelli).

II Regionale verschillen en feodo-vazallitische verpakking

Ook in Nederland zijn resten van mottes, in Friesland, Zeeland en Limburg, delen die dus niet bij een groter gebied hoorden. In Duitsland hielden territoriale vorsten meer greep op de heerschappijen. Meer ontwikkeling vanuit aristocratisch grootgrondbezit een kerkelijke heerlijkheden. De ontw bleef niet beperkt tot het Karolingische rijk, ook in Engeland en Spanje. Het was een gelaagd systeem waarin koningen/locale vorsten/graven en hertogen/banale heerschappijen hun ondergeschikten in een feodale band dwongen. (Geen feodale anarchie dus). 12^e eeuw. Uiteindelijk werden rechtspraak, wetgeving, bestuur, geweld meer gecentraliseerd door de territoriale vorsten, de lokale heerschappijen werden opgeruimd.

III Veranderingen in de surplus-extractie, aanp. In de dominiale economie.

Het hofstelsel en de grondheerlijkheid verdwenen. Mensen werden geëxploiteerd. Verdwijnen vh hofstelsel: het leven voor de aristocratie werd duurder (schenkingen aan de kerk, verlies van tienden, luxe goederen) pg 164, cruciaal stukje. De land/labour ratio veranderde, het bezit van eigen hoeven om arbeidskrachten vast te houden was niet meer nodig. Werd vervangen door betaalde landarbeiders of erfpacht ook van het herenland. Kloosterorden hadden goedkope arbeidskrachten en in E land bleef het tweeledig stelsel tot in de 14^e eeuw bestaan. Horige lasten werden afgekocht. 1.sociale mobiliteit en verschillen

namen toe 2. commercialisering en moneterisering vd plattelandseconomie3. problemen voor de domeinheren bij erfpacht.

Ridders en boeren in het ME maatschappij beeld.

Banale heerlijkheden betekenden de differentiatie van de krijgers. De drie standen over uit de 9^e eeuw. Adalbero, bisschop van Laon combineert het met edelen/vrijen en horigen. Carmen ad Rothbertum regem. De mij.moest functioneren als een lichaam zei de clerus, alles moest samenvallen.

I. Ruiters worden ridders.

3 ingredienten: tactisch belang van de bewapende ruitery, bereden milities voor de banheren en het stimuleren door de kerk van strijders voor Gods kerk. Uitrusting, techniek en wapens werden geavanceerder. De milities van hoge aristoc, komaf versmolten met de lageren. Er ontstond een esprit de corps met zwaardverlening, ridderstand 11^e eeuw. Men wordt soldaat van Chr, net als voorheen de martelaren en de monniken. Er werden Chr deugden geïntroduceerd, het valt samen met het begin van d kruistochten en de religieuze ridderorden. Bern v Clairvaux, stimuleerde deze orden, hij bekritiseerde de seculiere ridders die teveel bezig waren met uiterlijk en toernooien. Bij de inauguratie vd ridders speelde de clerus een belangrijke rol.

II. Hoofse cultuur: Nieuwe spelregels voor het verkeer in hoge kringen.

Hoofse_cultuur is het reguleren van spanningen en het verwerven van eer door in dienst te zijn van een vrouw, de koning of de kerk. Mogelijke waren het de niet ervende zonen die zich middels de "hoofse liefde" een plaats probeerden te verwerven. Vrouwen werden weliswaar aan beden maar ze hadden niets in te brengen. Drie litt genres: Chansons de geste, hoofse lyriek en de ridderroman. Ch de geste, oa het Roelandslied, een combi van geweld, rivaliteit en gevoeligheid. De hoofse lyriek van de troubadours (een arabisch woord) , invloed van de arab. poëzie, de mariahymnen en de liefdes poëzie van Ovidius. In het zuiden van Frankrijk werd het verzetspoëzie tegen de koning van Frankrijke en de paus (katharen) Het werkte door tot in de 13/14^e eeuw, Sicilie, Toscane, Duitsland. Ridderromans geven een geïdealiseerd beeld: Chretien de Troyes, een soort spirituele queeste in de Arthurromans. Wofram von Eschenbach.

III. Tendensen tot rangordening en afsluiting.

1. men begon een hiërarchie te vormen in de ridderstand, 2. het ridderschap werd erfelijk. Schildknapen. Incidentele toetreding. Benoeming door de koning. Frequent een integratie van adel en ridderstand, in Duitsland minder oa door de rijksvorsten. Ridders bleven vaak lage adel.

IV. Boeren.

Werkers, zij werden frequent negatief afgeschilderd. De stand emancipeerde omdat hun hoeve/land ging vereven en omdat erfpacht vastlag. (ondanks inflatie). Het hofstelsel verdween en er werden dorpen gevormd. Daarin ontstond een organisatie met bestuur, lagere rechtspraak, gezamenlijke bebouwing etc. In Engeland en Scandinavië niet, resp door het manor court en te dunne bevolking.

8. Religieuze en kerkelijke vernieuwing. (1000-1250)

Kerk: tweeledig: geestelijk maar ook veel wereldlijke belangen. In de 11^e en 12^e eeuw werd de wereldlijke invloed minder, de invloed vd geestelijkheid en de paus nam toe. De gewone gelovige manifesteerden zich in de kerk.

Het hervormingsstreven.

Morele hervorming was er altijd al, daar kwam nu bij de hervorming vd kerk als instituut.

I Paus tegen keizer: de investituur strijd

Lekeninvestituur: De koning benoemde de bisschoppen. In Duitsland nog twee andere dingen, de koning ging zich teveel bemoeien met de benoeming van de Paus en de koningen bekleedde bisschoppen met wereldlijke macht. In E laad kregen de geestelijken geen wereldlijke macht. In Frankrijk wel maar daar was de koning te zwak dus daar ontstond geen strijd tussen s en koning. De herv. Werden ingezet door de Duitse keizer Hendrik III die zijn neef toto Paus (Leo X) benoemde. De lekeninvloed nam af. Het conclaaf v kardinalen benoemde de Paus Gregorius VII stelde de Dictatus papae (1075) op. Het is een extreme interpretatie van de twee zwaardenleer. In de 12^e en 13^e eeuw een grote pauselijke invloed itt de Caesaropapistische opv (Keizer is hoofd van de kerk). Innocentius III (1198-1216) liet bij de zwaardomgording van de keizer de woorden "ontvangen van God" vervangen door "Ontvangen van de Paus". In 1075 benoemde Hendrik IV de aartsbisschop v. Milaan, de paus deed hem in de ban en zette hem ook uit zijn ambt. Beroering in Duitsland. De keizer moest naar Canossa. De paus eiste gehoorzaamheid en meende dat de keizer in het westen niet perse Duits hoefde te zijn. Bij het Concordaat van Worms in 1122 werd de zaak geregeld. De koning ging alleen nog over de wereldlijke macht voor de bisschoppen. Omdat bisschops- en ambtsambten waren bleven de leken zich met de benoemingen bemoeien, meestal achter de schermen. Het eigen kerken systeem werd teruggedrongen en de pastoors benoemingen in bv Alpen en Pyreneeën kwamen bij de dorpelingen te liggen.

II. De pauselijke aanspraken op het hoogste gezag in de wereld.

De kerk had ideologische propaganda, diplomatieke bravoure en kerkrechtelijke sancties (excommunicatie, interdict en beschuldiging van ketterij) tot haar beschikking. Pausen moesten bondgenoten zoeken die bereid waren hen als leenheer te erkennen. Frederik Barbarossa bond de strijd met de pausen stevig aan, hij stelde het Heilige Roomse Rijk in.

De Pausen als leiders van de kerk.

Het coll. van kardinalen was het belangrijkste advies- en bestuurscentrum. Het ambtelijk bestuurscentrum was de Curie. De pauselijke rechtspraak werd gekanaliseerd door de Curie. Bern.v CI vond het teveel Justinianus en te weinig kerkelijk recht. De pausen probeerden hun inkomsten te regelen oa via de belasting van geestelijken. Vanaf de 12^e eeuw werd ernst gemaakt met het beheer van hun wereldlijke domeinen. Leo IX riep voor het eerst een concilie bijeen. Van defensief naar offensief. Niet alleen de lekeninvloed terugdringen maar ook de lekenwereld zuiveren van amorele zaken. (12^e eeuw) Zij letten ook op de eenheid vd kerk. De concilies waren vaak ter "fiat"tering van de pauselijke besluiten. Vier Lateraanse concilies die aldaar werden gehouden. Paus Innocentius III wordt beschouwd als het hoogtepunt van de pauselijke macht in de ME, de belichaming van het pausschap. Zowel spiritueel als politiek, middels de plenitudo potestatis die door Inn III werd verbonden met de sleutelmacht van de Chr. (ev van Matth.)

Hervormingen en vernieuwingen in het kloosterwezen.

I. Cluny en de ecclesia cluniacensis

Via Cluny, opgericht door Willem de Vrome, hertog van Aquit in 910, Regel v Benedictus, bidgebod, Allerzielen, begraafplaats, spijzen van de armen. Cluny kreeg ongeveer 1000 satelliethuizen, zij bleven buiten de wereldlijke macht, zij hadden een bijzondere relatie met

de paus, maar zeker met Petrus en Paulus (bedevaarten, schenkingen), het was een centrum van geleerdheid. (4 factoren) ook andere kloosters mn in Duitsland hervormden.

II. Godsvrede en Godsbestand

Pogingen om het geweld vd banale heerschappijen te beteugelen. Initiatief vanuit Cluny, er kwam kritiek oa van Adalbero van Laon, die erg koningsgezind was omdat men het zag als bemoeien met wereldlijke zaken.

III. De nieuwe orden.

La grande Chartreuse, 1084, Karhuizers en Citeaux, 1098, Cisterc. waren in feite de eerste kloosterorden. Hiërarchisch, pyramidaal systeem. Het werk werd gedaan door conversi, lekenbroeders. Bern v Clairv (1090-1153) was een van de drijvende krachten achter het militanter worden van de kerk. De Cist. Werden na 1200 belast met de niet militaire strijd tegen de katharen. De premonstratenzers, opgericht door Norbert v Gennepe, waren kanunniken. Taak werd zielzorg itt de opv. vd oprichter die strenge afzondering voorstond .

IV. Vita apostolica en de nieuwe spiritualiteit.

Leven volgens het evangelie, spiritualiteit, vermenselijking v Chr en Maria; Waldensen, humiliati, Begijnen.

V. De bedelorden.

Franciscus vatte de tekst vh NT letterlijk op. Hij had een goede relatie met de kardinaal-bisschop v Ostia, de latere Paus Greg IX (1227-1241), waardoor zijn beweging een religieuze orde werd. Midden 14^e E 1400!! Huizen. Strijd tussen realisten en spirituelen. Johannes XXII: Cum Inter Nonnullus. Dominicanen kozen voor prediken in de volkstaal : scholing !! Geen abt, wel prov en generale kapittels.

De gelovigen worden zichtbaar.

In een kroniek, in de ruimte in de kerken, in toename van de zielzorg, in de vergroting van het aantal parochies. Rond 1033! wil men vrede en is de internalisering van het Chr. dom een flink eind op streek. Via de kerk (en de eucharistie) werden de gelovigen soms gemobiliseerd tegen de Joden, ketters of de locale heerser. De relieken en heiligenverering heeft een sterk magisch aspect.

I Het ontstaan van een persecuting society.

"Ketterij" in de vorm van theol uitleg maar ook van groepen die in de 11^e eeuw veelvuldig ontstonden uit protest tegen de gang van zaken in de kerk en de leefwijze van de clerus. De grens tussen heilig verklaring en de brandstapel was erg dun. De katharen geloofden dat de goede God zich pas in het NT openbaarde, de e daarvoor was van de Satan. Men moest zich dus van het aardse onthouden (te vergelijken met de manicheers) dit was erg zwaar, er waren om die reden gelovigen en perfecti. Doordat de kerk en de staat definieerden wat goed en slecht was konden alle afwijkende opvattingen worden vastgesteld en vervolgd, de paus speelde daarin een leidende rol, in de 12 eeuw werd ook de Inquisitie opgericht. De katharen, de joden, de homos en de leprozen waren de eerste slachtoffers. De strijd tegen de katharen was landjepik met de Franse Koning als winnaar. De joden waren schuldig aan de kruisdood van Chr, zij waren niet zuiver in de leer en zij konden rentes vragen voor hun financiële transacties. In de 12^e eeuw komt een virulent antisemitisme op. De negatieve tolerantie uit de tijd van Aug sloeg om in discriminatie en vervolging. De expansiefase in de ME had een sombere schaduwzijde!! (207).

9. Vroege koninkrijken en territoriale vorstendommen. (Tiende –Dertiende eeuw).

In de tiende eeuw ontstaan de dynastieën omringd door vazallen en hogere geestelijkheid. De koning moest zichtbaar en voelbaar zijn. De kerk had veel stabielere instituties en dus meer invloed. De territoriale machten waren mogelijk door stabiele verhoudingen op lokaal niveau, door de economische groei en door het uitblijven van migraties van buitenaf.

De droom van het imperium

I. Oost en west Frankische rijken.

Tot 1917 zijn er in Europa drie keizerrijken: Habsburgs, Russisch en Osmaans. Behandeld wordt het Duitse Rijk, de staatsmacht ontstond daar vroeg, het was centraal gelegen, en het was een zeer groot rijk. Het rijk, de territoriale vorstendommen en sommige steden ontwikkelden zich tot staatsrechtelijke eenheden. Het oosten en noorden (van de Donau) was weinig ontwikkeld. Het zwaartepunt lag in het westen, maar de voortzetting vond plaats in de minst gekerstende oostelijke delen. Hendrik I (919-936) breekt met de erfdeling. Het Teutonnse/Duitse eigendom wordt onderscheiden van de heersersdynastieën. Opv: Ottonen (919-1024), Saliërs (1024-1125) en Hohenstaufen (1132-1254). De Duitse koningen slagen er in de Franken in een rijk te vestigen: translatio imperii. Pas vanaf de 12^e eeuw konden de Capetingers een soort centrale macht vestigen, met een concentrische uitbreiding.

II. De vestiging van het Duitse Koninkrijk.

Hendrik I werd de eerste gekozen koning van Saksen, Franken, Zwaben en Beieren, de zogenaamde stamhertogdommen. De drie Ottos werden via onderhandelingen en vroegtijdige kroningen keizer van het Duitse Rijk, tegen de weerstand van de territoriale dynastieën die inmiddels erfelijk geworden waren in. Otto III overleed kinderloos. Koenraad II werd de eerste Salische koning. Familiebanden waren essentieel, maar ook gevaarlijk, Otto I benoemde her en der zijn familie, hij palmde Lotharingen (ooit bedoeld als middenrijk) in en later Bourgondië. Het rijk bevatte Germaans, Romaans, Latijns en Slavisch taligen. Versterkte Marken (kolonisatiegebieden) moesten de Magyaren ea terugdringen. (Steiermark bv) Het rijk handhaafde zich met een zwaar bewapende ruitery en voortdurende strijd.

III De Rijkskerk.

De koningen vestigden hun macht door aan bisschoppen etc wereldlijke macht toe te kennen. Aan het hof de geletterde geestelijkheid: kanseliers. Oa Bernward van Hildesheim en Bruno van Keulen droegen bel bij aan de Ottoonse Ren. Tussen leken en geestelijkheid was intensief ruilverkeer rond hun belangen. De uitstraling vd Rijkskerk werd zichtbaar in de kathedralen: Maagdenburg, Bamberg, Spiers (De Saliërs) Altijd twee torens van gelijke hoogte: de geestelijke en de wereldlijke macht.

IV: Herstel van het keizerschap.

Otto I deed hetzelfde als Pippijn (Karolingers) hij trok Italië binnen en liet zich door Johannes XXII zalven tot keizer. Vervolgens zette hij de Paus af en gedroeg zich als volledig geestelijk machthebber, hij benoemde Leo VIII als Paus. Om het Romeinse Rijk zogenaamd te herstellen huwde Otto II met prinses Theophanu. Uiteindelijk was de militaire inspanning in Italië en aan de oostgrens te groot en werd het noordelijk deel verwaarloosd met alle gevolgen van dien. Ook kreeg het pausschap weer meer inhoud.

V Imperium en Sacerdotium.

Alle Duitse keizers trokken over de Alpen om zich door de paus te laten kronen, maar Italië en Rome zagen dat niet gaarne. Uiteindelijk worden Otto III en zijn paus Silvester II uit Rome verjaagd. Met Leo IX (1048-1054) krijgt de pauselijke waardigheid een nieuwe wending. Maar de Rijkskerk was zo verweven met de wereldlijke macht dat hervorming onmogelijk was zonder het fundament van het Rijk aan te tasten.

VI De Mediterrane ambities van de Hohenstaufen.

Frederik I (1152-1190) en Frederik II (1212-1250) wensten t/m het Heilige Land te beheersen. Dit leidde tot spanningen met de Byzantijnse keizer en met de koningen van Castilië, Engeland en Frankrijk, voor het eerst was er sprake van Europese diplomatie.

VII. Het Duitse Rijk:

Regnum Teutonicum, koninkrijk de Duitsers, Oostenrijk, Zwitserland, Bohemen. Het Heilige Roomse Rijk omvat ook Italië, Bourgondië en de heerschappij over Rome. De Hohenstaufen moesten schipperen om hun macht te behouden. Strijd tussen de H en de Welfen (Hendrik de Leeuw). Fred II werd in het Noorden als een vreemde gezien, hij had teveel luipaarden en Ethiopiërs en zijn gevolg.

VIII. Italië.

Fred I moest de stedenbond olv Milaan te lijf. Hij voorzag in een doordachte wetgeving geënt op die van de Rom keizers. Voor het eerst in de ME mbv rechtsgeleerden uit Bologna. Hendrik VI verloofde met Constanza, de dochter van Roger II v Sicilië. Hij werd koning van Sicilië. Zijn zootje Fred II was drie toen H overleed, hij werd op Sicilië opgevoed door de hoogontw Paus Innoc III.

IX Keizer en Paus.

De strijd tussen FII en Paus toen de eerste de Milanezen van ketterij beschuldigde: Fred II verdrong. De Pauselijke wapens banvloek, excommunicatie etc hadden geen effect meer. De pogingen van de Greg. hervormingen om de geestelijkheid boven de leken te verheffen faalde vanwege de verwereldlijking. Het koningschap verwordt vanaf 1190. Het interregnum duurt tot 1273. Met de verkiezing van Rudolf van Habsburg tot Roomskoning. In die periode hebben de Rijkssteden en de territoriale vorsten vrij spel en zij maken de dienst uit tot 1871. De Habsburgers leveren de keizers van 1438 tot 1918.

Gestichte Koninkrijken.

I Vazalstaten in Midden Europa.

Ten oosten van de Oder vormde zich ten als tegenwicht tegen de Duitse Markgraven een krachtige Christelijke heerschappij: Polen, Boleslaw liet zich tot koning kronen. Er ontstaan drie Christelijke koninkrijken tussen de Duitsers en de slaven: Polen, Bohemen en Hongarije, deze zijn tot heden van betekenis.

II The making of England.

223. Willem de Veroveraar. Hastings 1066. De Frankische feodaliteit werd ingesteld. De rechtsmacht blijft bij de koninklijke rechtbanken uit de Angelsaksische tijd. Men maakt gebruik van het Angelsaksische bestuursstelsel, ingedeeld in graafschappen. De Engelse kroon had een systeem van onbetaalde openbare diensten. De macht van de territoriale vorsten trad hier niet op vanwege deze directe binding gepaard aan de regionalisering uit de Angels. tijd. Hendrik v Plantagenet (1154) kwam op de Engelse troon, hij huwde met Eleonora van Aq en Aq werd Engels. De Engelse aanspraken op de Franse kroon leidden vanaf 1337 tot de Honderdjarige oorlog.

III Iberie.

Cordoba. Het kalifaat zorgde in de 10e eeuw voor een enorm, geïrrigeerd, landbouwgebied en veel handel. Qua omvang te vergelijken met Constantinopel en Bagdad, katholiek europa ver vooruit. Handel in zijde, kruiden (geneeskunde), slaven uit Afrika en Europa (tgv roof). Bankiers, bibliotheek. La mezquita. Enorme hausse aan vertalingen vanuit het Grieks en het Arabisch in de Benedictijner Abdij v Ripoll. Gerbert van Aurillac= Paus Silvester II gaf aan het westen de Arabische cijfers door. Een bloeiend centrum van cultuur en kennis, sterke rivaliteit vanuit de Chr wereld. De Mozaraben weken uit naar het noorden. Het kalifaat van C valt uiteen en de macht wordt overgenomen door puriteinse Berberstammen: Almoravieden,

in 1098 erkend door de kalief van Bagdad. De strenge zedelijkheid verscherpte de verhoudingen met de Chr. In 1125 dringt Alfons I van Aragon door tot in Malaga. In 1147 de Almohieden, streng Islamitisch, verslagen door een kruistocht. Het koninkrijk Granada blijft verstopt achter de bergen overeind. De Reconquista vindt plaats langs drie verticale assen, nu nog drie taalgrenzen: Portugees, Castiliaans en Catalaans. Een van de problemen na de herovering was het dun bevolkt zijn: "Wie een moor heeft.." etc.

Frankrijk: het concentrisch model

Ontw. vanaf de 12 eeuw. De koning bezet alleen het gebied rond Parijs. De rest: Normandier, Vlaanderen, Champagne was officieel in leen maar in feite zelfstandig. Lodewijk VII scheidt van Eleon van Aquit, (1152) en hertrouwt een telg uit het huis van Champ. Eleon van Aq huwt met Hendrik van P, graaf van Anjou die in 1154 koning van Engeland wordt. Zij zorgden voor verspreiding van de troubadourlyriek die in feite het adellijk gedragspatroon voor Europa regelde. De Capetingers mn Filips Aug, wisten het rijk te vergroten door gebruik te maken van de zwakheid van hun tegenstanders. Normandier werd veroverd op Jan zonder Land in 1204. Het zuiden werd veroverd mede dankzij de hetze van Inn III tegen de katharen. Na de 100 jarige oorlog (1337-1453) zou Frankrijk tot in de 18^e eeuw het rijk concentrisch blijven uitbreiden.

I De balkan.

De rivaliteit tussen de oosterse en de westerse kerk speelde de lokale machthebbers in de kaart. De Serviërs konden door pauselijke erkenning en gespaard voor Mongoolse invasies hun gebied drastisch uitbreiden.

Institutionalisering van de staat.

I De Monarchale dynamiek

In de 10^e – 13^e eeuw zijn de –ook nu nog bestaande monarchieën ontstaan. Als er samenvoegingen ontstonden staken de oude eenheden vroeg of laat de kop op. Omstandigheden van vestiging van de vroegste monarchieën: kenmerken: A Kerk en Chr dom, erkenning vd expansie door de kerk met kersteningopdracht. 1. Er was in het jaar 1000 nog veel te doen, 2. de kerk hield de standaard vh RR overeind, 3. samenwerking met de kerk versterkte de positie vd krijgsheren. B Ontw.vd rijken was primair of secundair (234). C Autonome vormingsprocessen. D Essentieel territoriale ontwikkeling. De kustgebieden en de gebieden tussen de grote invloedssferen waren altijd een belangrijke factor. De strijd gaat om de schaarse overschotten.

II Het koningschap wordt een ambt.

De grondslag lag in de domein economie, de stem vd clerus was onontbeerlijk. Sacralisering van de vorst. De kerk probeerde de Chr beginselen in het gedrag van de heersers te krijgen. Otto I werd twee maal gezalfd en gekroond, hij bezet de Heilige lans. Vanaf de 11^e eeuw (2^e helft) probeerde de kerk de sacrale invloed te verminderen. Grote veroveringen (Knut, Steven) zag men als de hand van God. Godsvrede was belangrijk voor de koning om de territoriale heren eronder te houden. De clerus werkte mee, uit hoop op bescherming. Door gebiedsuitbreiding was stabilisatie nodig om een bestuursstructuur te vormen. Er ontstaat hernieuwde belangstelling voor het Rom recht.

III. Dienaren van de staat.

Duitsland: een aristocratie met een monarchale top. De landadel was tot de 19^e eeuw dominant. Ministerialen kregen lenen zonder erfrecht, ook ambten in koninklijke dienst. Er ontstond echter geen ambtenarenstand omdat sociale stijging eerder werd bereikt als lagere adel in het kader van feodaliteit. In Engeland was het koninkrijk al voor 1066 hecht georganiseerd. De vrije mannen vielen onder de **common law**. (Het nationale eenheidsrecht van Europa) Rechtspraak en financiën werden het eerst op orde gebracht in heel Europa. Willem de Veroveraar hield zijn vazallen (hij introduceerde het leenstelsel) strak onder de

kroon. Zij moesten een bepaald aantal krijgers leveren. Hij introduceerde de bailli, een ambtenaar in tijdelijke dienst, betaald, die rekenschap moest afleggen. (ipv landbezit als beloning). In Vlaanderen en Frankrijk werden baljuws aangesteld.

IV. Machtsvertoon in Gotische stijl.

De Gotische bouwstijl ontstond rond Parijs, te beginnen in ST Denis met een door Suger ontworpen kooromgang. Grotere ramen. Luchtbogen, spitse gewelfconstructie. Sens, Laon, Parijs. Van Trondheim tot Sicilie verspreidde zich de gotiek. De Kathedraal scholen maakten gebruik van Arabische kennis over gewichtsverdeling. Er zijn teksten bewaard. De machtsuitstraling van de kerken sloeg over van koningen naar burgers. Aanvankelijk: erediens, later prestige, toen werd de stijl ook toegepast voor woonhuizen en paleizen.

10. Wankelende kernen in het oosten en het begin van de Europese expansie.

Het westen wordt agressiever.

Tgv het stoppen van invasies uit Azië en Scand, bevolkingsgroei en vergroting van de landbouwproductie nam de West Europese expansie toe. Men ging in WE velden en moerassen droogleggen, bossen kappen en nieuwe gronden aanboren. De Normandiërs trokken naar Engeland en daarvoor al naar Zuid Italië (1029). Robert Guiscard versloeg in 1053 Paus Leo IX, later had de paus hem nodig als steun tegen Hendrik IV. Hij bevrijdde Greg VII. Zijn broer Roger veroverde Sicilië op de Moslims, de paus benoemde hem tot legaat!. Een belangrijk voorbeeld voor de kruistochten, op basis van Byz en Arab instellingen werd een solide koninkrijk opgebouwd. Vanaf de 13^e E "Drang nach Osten", het ging om land maar het wordt voorgesteld als een kruistocht tegen de heidense slaven. Het handelsverkeer met Moslimlanden, Egypte, werd aangetrokken. Een andere kern was Venetië, dat oude banden met Byzantium had en daarvan gebruik maakte. De westerlingen namen het initiatief voor de handel. Verschil in godsdienst was geen enkel bezwaar.

Het multiculturele oosten.

De Arabieren lieten andersgelovigen in hun waarde. Zij moesten wel een spec. belasting betalen. In het Middenoosten bestond een smeltende pot van moslimrichtingen en chr richtingen. Er waren tevens etnische, taalkundige en culturele verschillen. Joden en Chr zagen de Moslims als bescherming tegen de Byzantijnen. De Turkmensen onder de Seldjoeken veroverden in 1071 heel klein Azië, inclusief Palestina en Syrië. Zij wensten orthodoxie, hun rijk stortte vrij snel in, hun wrede handelwijze werd als reden opgegeven voor de Kruistochten. Er zijn echter weinig bewijzen voor wreedheden of intoleranties van de Turken tav de Christenen. De kruistochten zijn meer een gevolg van westerse expansie op religieus en politiek gebied. Dankzij bedevaarten. Continue naar Jeruzalem en reeds lang bestaande handelsbetrekkingen tussen Italië en het nabije Oosten konden de effecten geconsolideerd worden.

De Aanzet tot de kruistochten.

Op 24/11/1095 met vnl Franse en Spaanse bisschoppen. Urb II zei om steun gevraagd te zijn door Alexios Komnenos en de graaf van Vlaanderen. Kruisridders kregen aflat. De Paus wenste een vazalstaat zoals Sicilië in Palestina. De kruisridders zijn en werden voorgesteld als een zuiver religieuze aangelegenheid.

Verschuivende zwaartepunten.

9-11^e eeuw was het hoogtepunt in de economische en culturele bloei van het Byzantijnse rijk en de moslimrijken. Door de handelscontacten bood dit ook kansen voor het westen mn de Italianen. Na de dood van Basileus II in 1025 verwerd het Byzantijnse rijk, het was niet opgewassen tegen de Normandiërs in zuid Italië en de Turkmensen in klein Azië. Mat Alexios Komnenos I (1081-1118) werden de kustgebieden van Kl A terug veroverd. Hij profiteerde van de aanwezigheid van het eerste kruisleger. In het Byzantijnse rijk trad een verschuiving van de macht op naar de lokale (krijgs)potentaten: interne erosie en externe druk. De

Fatimieden vestigden het dynamisch hart van de moslimwereld in Cairo. Duizenden kamelen vervoerden handel uit zwart Afrika en slaven. Ontwrichting vd Afrikaanse volken. Een eigen bouwstijl (email), bibliotheek, al Hakin (996-1021), religieus fanaat verwoestte het Heilig graf in Jeruzalem. In 1096 kwamen de kruisvaarders. De grootmachten Byz en de Fatim waren verdeeld evenals de Seldjoekse Turken. De resterende Byz verdwenen in de 14^e en 15^e eeuw, onder de aanvallen vd Osmaanse Turken. Zij onderwierpen in 1389 Servië en in 1453 viel Constantinopel.

Kruistochten, Kruisvaardersstaten en Westerse kolonies in het oosten.

De eerste acties via Peter de Heremiet, daarna de ridderstand, oversteekplaatsen, kloosterstichting, Genuezen, Pisa ed beschermden hun handelsbelangen, zo ook Venetie, het waren vnl de Fransen en de Sicilianen (Bohemond van Tarente) die deelnamen. De wreedheden en de buitbelustheid van de kruisvaarders waren fors. Boudewijn van Boulogne richtte bij Edessa een eigen graafschap in dat door de Moslims snel werd terugveroverd. Boh v Tarente vestigde een staatje rond Antiochie, Godfried van Bouillon riep zich uit tot Koning van Jeruzalem, hij werd opgevolgd door zijn broer, en Raymond van Toulouse ripe een staatje uit bij Tripoli. Er werd hard gevochten om de kunstplaatsen, de Chr Latijnen waren in het voordeel door de bevoorrading door de schepen van de Italianen. Men veroverde vnl steden omdat men zich dan kon terugtrekken achter de muren. Ook trok men zich terug in kraks. Er ontstonden religieuze ridderorden en een geldstroom aan schenkingen van west naar oost. Ook bankierspraktijken een pelgrim kon een soort tegoed kopen dat hij eenmaal gearriveerd, kon inwisselen. De religieuze orden kre n veel macht en geld. De Italianen waren de derde partij, in ruil voor vlootsteun bedongen zij fiscale en andere voordelen in de te veroveren steden. Door de voortdurende strijd leden de handelsrelaties natuurlijk wel, zeker die met het verre oosten. Egypte bleef daardoor belangrijk, mn Genua was daarop georiënteerd. In de late twaalfde eeuw ging Egypte onder aanvoering van Saladin tot actie over, en veroverde Jeruzalem terug, de handelaars waren toen gedwongen zich minder op Egypte en meer op de Levant te richten. In de steden os Akko en Tyrus hadden de Italianen wijken waar zij geheel zelfstadij en met eigen regels verbleven en handel dreven. (funduqs). De kruistochten hebben een impuls aan de handel gegeven en irriteerden mn de Byzantijnen die de Latijnen als concurrenten zagen.

De latere kruistochten.

Na de verovering van Jeruzalem door Saladin zette de paus aan tot een derde kruistocht, in 1189 olv Frederik Barbarossa, met Richard Leeuwenhart en Filips II Augustus. Het leek erop dat F B de Byzantijnen wil veroveren en het Rom R wil herstellen, hij verdrinkt, alles bij elkaar is de derde kruistocht geen succes geworden. De vierde speelt de Venetianen in de kaart die in ruil voor de overtocht (de keizer van Byz weigerde) allerlei privileges bedongen. De Latijnen namen in 1204 Constantinopel in en vestigden er hun latijnse keizerrijk. De vijfde kruistocht olv Frederik II was in zoverre succesvol dat hij door zijn kennis van de Arabische taal en cultuur erin slaagde een vredesverdrag met de sultan te sluiten waardoor Jeruzalem onder Chr gezag kwam en de pelgrims de tempel konden bezoeken. Fred kroonde zich in de heilig grafkapel tot koning van Jeruzalem, waardoor hij zijn directe band met God demonstreerde hetgeen de paus gevreesd had. De vrede duurde tien jaar. De zesde kruistocht werd al meer een steun zoeken bij locale machthebbers en het uitspelen daarvan. De invasie van de Mongolen zorgde voor de het verlies van duizenden manschappen (1244). De zevende kruistocht olv de Lodewijk IX van Frankrijk die uiteindelijk, na vier jaar in Palestina een vrede tussen de Latijnse heersers te hebben bewerkstelligd, bezweek bij Tunis, waar hij was aangeland met zijn volkomen verzwakte leger. In 1291 moest Akko, als laatste latijnse stad worden ontruimd.

Kolonisatie

De stroom mensen, goederen en kapitaal die oostwaarts werd getransporteerd, behoevde WE voor spanningen. De mediterrane steden zorgden voor handelsposten langs de routes en voor kolonisatie van gebieden waar slaven werkten. Deze ontwikkeling zette zich voort,

langs de Afrikaanse kusten en later over de oceanen. Het Byzantijnse rijk was na 1204 teruggedrongen, de Genuezen steunde hen als rivaliteit tav Venetië. De G kregen de handelsroutes naar Mongolië en het verre oosten in handen, de moslims waren uitgeschakeld. Analoog geschiedde dit in het westelijk deel van de Middell. Zee en de karavaanroutes met het goud uit Senegal. Veel meer dan door de kruistochten leden de moslims onder de invallen van de mongolen die Bagdad (einde van het kalifaat van de Abassieden), Aleppo en Damascus veroverden maar in 1260 werden ze verslagen door de sultan van Egypte, zij bezetten Palestina nooit, maar de hoop van de Chr om hun macht te consolideren mbv de mongolen ging daarmee in rook op. De Mamlukken speelden een belangrijke rol in de Egyptische oorlogsvoering, zij vestigden een sultanaat dat in 1516-1520 werd ingelijfd bij het rijk van de Osmaanse Turken. De laatsten tastten ook het Italiaanse netwerk grondig aan. In het noorden bestond het centrum van de handel op het eiland Gotland, met handelde met Novgorod, Engeland en Vlaanderen. Er ontstonden publiekrechtelijke lichamen bestaande uit een stedenverbond, die handelsbelangen behartigde en bescherming bood: een gilde of de Hanze.

Door de stagnatie van de expansie naar het oosten verplaatste deze zich naar de periferie van het continentale Europa. De Duitsers hadden een wijk in Akko, de Duitse orde was een religieuze ridderorde, later kwamen de Zwaardbroeders die zich richten op midden- en oost europa en de bevolking land en vrijheid ontnam. De Duitse Orde vestigde dorpen aan de benedenloop van de Weichsel, op het land werd door de horigen rogge verbouwd om het voedseltekort van de 14^e eeuw in WE aan te vullen, De ridders bestonden uit lage deels onvrije adel, de ministerialen. Het was een trek naar het oosten, in Engeland ging men naar de periferie van de eilanden en in Iberie heette het de Reconquista.

Het geloof is niet doorslaggevend geweest in deze gebiedsuitbreidingen, hoe belangrijk de kerstening dan ook gevonden werd, daarvoor was de onderlinge rivaliteit te groot. Die kan wel eens verantwoordelijk zijn voor de dynamiek die geleid heeft tot de autonome machtssferen van religie, staatsmacht en markteconomie, samen met kolonisatie en handelssteden, de basis voor dat systeem is in de periode 1100 tot 1300 gelegd. (263, tent vraag)

11. De verstedelijkte samenleving.

Dit proces komt vanaf de tiende eeuw op gang. Een stad is een concentratie van de bevolking die niet zelf voor haar voedsel zorgt. In de stad centreert zich de markt, het bestuur ed.

Het verschijnsel stad.

I De schaal van de steden en van de verstedelijking.

Tussen 1000 en 1300 verdubbelt de bev van 39.10.m naar 75.10.m. De groei werd opgevangen door urbanisatie en door de trek naar minder dik bevolkte streken. In de 14^e en 15^e eeuw nam de verstedelijking toe terwijl de bevolkingsaantallen terug liepen. Venetië, Napels, Milaan en Parijs ^ 100.000 inw. Grote steden altijd aan een rivier ivm toevoer van voedsel. In het Mediterr. gebied grote steden: landbouwproductiviteit, dwang op het achterland, bereikbaar voor grote schepen, grondstoffen voor exportnijverheid. Een stad werd gevuld vanuit het platteland, de preïndustriële steden hadden een sterfte overschot. Een stad was een markt en een productiecentrum voor export, zij was afhankelijk van haar achterland voor voedsel. De vraag vanuit de stad had uitstraling naar elders, bv de behoefte aan wol (schapen in Engeland) voor de lakenindustrie in Vlaanderen. De historicus Jan de Vries rekende de Urban Potential uit aan de hand van drie parameters: het absolute bevolkingsaantal, de onderlinge afstand van de steden en de geografische ligging uitgedrukt in een waarderingscijfer, zo berekende hij voor de periode 1500-1800 het verloop van de verstedelijking. Venetië, de Povlakte, Vlaanderen en de Golf van Napels scoorden het hoogst. In Noord Italië en langs de rivieren in Nederland woonde 1 op 3 inwoners in de stad,

in Midden-Europa was dat 1 op 10. Kritiek is geuit op het feit dat het aantal inwoners op 10.000 is gesteld, maar dat was nodig om de vergelijking tot 1800 zinvol te laten zijn.

II. De morfologie van de Middeleeuwse stad.

Muren, torens, etc als een kasteel, sommige uitgegroeid vanuit de civitates (Reims, Keulen) van het RR. De Romeinse steden waren gedacht vanuit een gecentraliseerd rijk met een goed wegennet, de middeleeuwse steden werden aan rivieren, mondingen, eilandjes aangelegd. Zij vestigden zich ook bij de oude macht bv een abdij of burcht. De steden moesten enorme investeringen door voor hun beveiliging, openbare werken met boekhouding, het aanvallen van zo een ommuurde stad was moeilijk. De steden waren iha rond of half rond, de in een keer aangelegde steden hadden een dambord patroon. (Damme, Grevelingen en Leerdam)

Autonomie

I Stadsrecht.

De vroegste stedelingen sloten een eedverbond om zichzelf en elkaar te beschermen. De inwoners van een stad waren vrij, maar zeker in het begin kon de heer zijn horige nog op komen eisen. De graven verleende aan een stad de Vrede (bv Valenciennes). Het recht was gebonden aan de stedeling, ook als deze zich in een andere plaats bevond. De koningen en bisschoppen moesten de stedelijke vrijheid erkennen, bv de Lombardische steden vochten zich onder Barbarossa uit, Lodewijk IX van Frankrijk was gul, hij kreeg steun van de steden tegen de 'baronnen'. De steden sprokkelde hun economische- en strafrecht zelfstandigheid bijeen via toezeggingen en oorkondes van alle oude machthebbers die daarvoor in ruil weer belasting, rente ed wilden hebben. In de 14^e eeuw werd het gewoonterecht langzaam vervangen door rechtbanken, maar het recht bleef tijdens het ancien regime personaal.

II Openbare orde.

Een aantal families had de macht in handen; combinatie van wetgevende, rechtsprekende en politieke macht, tot het einde van de 18^e eeuw. Baljuws, schouten of ammans als gerechtsofficier. Families bleven hun vetes als de ridderstand uitvechten dwz met de vuist, volgens het principe van de wraak. De graaf had vaak moeite om een verbale rechtspraak erin te krijgen en te houden. Verzoening weigeren mocht gestraft worden, private vetevoering niet. De Italiaanse steden werden bestuurd door consuls uit hun eigen gelederen en een podesta, een gerechtsofficier van buiten de stad, vaak opgeleid in Bologna of een andere universiteit, de rechtspraak was vrij doorwrocht, vastgelegd in wetboeken. De families beheersten echter de steden, met heraldische kleuren, clans en huizen met hoge torens. (vgl Tacitus Germaanse *gefolgschaft*). Omdat de stadsbestuurders uit dezelfde families kwamen veranderde er niets, ook de graven konden er vaak weinig aan doen. De verdeeldheid op territoriaal niveau werkte door in de steden, in Lombardije Hohenstaufen (Ghibellini) tegen Welfen. Om de orde te handhaven beriepen stadsbestuurders zich op beginselen uit het Romeinse bestuur en op adviezen van gestudeerde juristen. De nevenschikking van privaatrechtelijke geschillen oplossing en publiekrechtelijke strafvervolging hield in de 14^e –16^e eeuw op te bestaan. Het geweld werd gemonopoliseerd door de staat, waar die zwak was bleef het vuistrecht bestaan bv op Corsica en Sicilië.

III Openbaar bestuur en algemeen belang.

De ambachtslieden eisten verantwoording van de belastinggelden en kregen dat ook. Zij organiseerden milities met tunieken en banieren die het zelfbewustzijn van de burger uitstraalden. Er kwamen publieke ruimten bv het stadhuis, het belfort, de markthal ed. De zorg voor armen lag deels bij de kerk, maar ook bij gilden en broederschappen. Stadsbesturen gaan een centralere plaats innemen in de zorg voor de sociale zaken, ook het onderwijs, wat het monopolie van de kerk was komt na de reformatie meer en meer in handen van anderen. De combi van wetgevend, bestuurlijk en rechtsprekend gaat door tot in

1800, maar in de rechtspraak is een tweedeling met de baljuw ed. Schepen worden was voor ambachtslieden moeilijk, de schepenen namen besluiten als vertegenwoordigers in grote Raden. De steden waren een collectieve identiteit in de zin van res publica, maar door het particularisme werden de niet stedelingen uitgesloten, een nadeel: corporatief egoïsme was de uitkomst van het oorspronkelijke gemeenschapsbesef. Na de Fr Rev werd het territoriale recht gemeengoed. Het begrip burger stamt uit het milieu waar het publiekrechtelijke denken is Europa is uitgevonden: de stad.

Sociale verhoudingen.

I Patriciersbewind.

De samenleving was verticaal gestructureerd, hiervoor golden twee modellen: het patriarchale en het heerlijke. Daarnaast kwam de egalitaire door de stedenontwikkeling. Naarmate de steden groeiden trad daar sociale differentiatie op. De handelaren werden de sociale bovenlaag. De handelaars maten zich een leven en een status aan van de oude landadel. In Italië trad vrij vergaande integratie op omdat de adel daar ook naar de steden trok vanwege het overwicht van de steden. In het noorden bleef de adel zich verschansen in haar kasteel. De koopliedengilden gingen de kern van de maatschappelijke bovenlaag vormen. Zij weerden vreemden, minder draagkrachtigen en een ieder die een nadeel voor hun eigen positie kon betekenen. Er bleef verschil tussen de feodale adel en de nieuwe koopliedenstand, de patriciërs die het bestuur over de steden monopoliseerden en economische en bestuursfuncties in handen hadden. Eind 13^e, begin 14^e eeuw braken opstanden van de ambachtslieden uit, die de macht van het patriciaat braken, in Duitsland bleef het patriciaat het langst aan de macht.

II De stedelijke samenleving.

In de steden heersten besmettelijke ziekten, hongersnood (12^e eeuw), kerk en rijke stedelingen zorgden goed voor zichzelf. Ambachtslieden zagen zich afhankelijk van handelaren, men raakte beter op de hoogte van de rationeel te beïnvloeden factoren. Le Goof noemt de tijd als factor van de rationalisering, er was een toren die sloeg, er komen uurwerken ipv de tijd dei in Gods hand lag. Men zag dat de samenleving mensen werk was en eiste een rechtmatig deel op en verzette zich tegen uitbuiting. Een stadsbevolking kan men juridisch en sociaal economisch beschrijven. De Toscaanse steden hadden een uitgebreid administratie die nu veel inzicht verschaft in de samenstelling van de bevolking, bv naar ambachtelijke specialisatie.

III. Ambachtsgilden.

Gelokaliseerd in de stad en afhankelijk van stromend water ed. Soms probeerden de kooplieden, de ambachtslieden te organiseren (om hen te beheersen). In de 13^e eeuw verenigden de ambachtslieden zich ook in caritatieve broederschappen, de huishoudens werden kleiner en de behoefte aan geïnstitutionaliseerde voorzieningen nam toe. Tgv overheidscontrole nam de behoefte aan waarmerken (intern) en coöperatie toe. Bij een krappe afzetmarkt werd het moeilijker om de meestertitel te bemachtigen. De collectieven van de ambachtslieden leidden ook tot collectieve opstand. In Florence kwamen de welvarende ambachten ook in het stadsbestuur, in Vlaanderen was de doorbraak van de ambachtslieden radicaler omdat zij hielpen om de Franse bezetting van het graafschap ongedaan te maken. In de 14^e eeuw daalde de conjunctuur, terwijl de kosten van de productiemiddelen op de ambachtslieden drukte. De ondernemers weken uit naar gebieden met lage lonen. Maatregelen vd gilden om de markt te behouden konden niet op tegen de mechanismen van de markt. Voor vrouwen was weduwschap de meest volwaardige positie als het om een bedrijf ging. Met een krappe arbeidsmarkt ontstonden in Duitsland: "Die wanderschaft des fahrenden Gesellen". Ongeschoolden trokken van plaats naar plaats waar werk was, hun positie bleef zwak. De gilden droegen bij aan de sociale stabiliteit van de Europese steden.

Stedelijke netwerken.

Handelssteden; dienstbaar aan een kathedraal; als veroverings- of bezettingscentrum. Handelsmetropolen waren vrij autonoom, zij moesten veiligheid en handelsverkeer regelen waar de feodale heren en hun geestelijke raadgevers weinig kaas van hadden gegeten. Bv Barcelona regelde concessies in den vreemde voor de veiligheid op de handelsroutes. Tol betalen betekende soms protectie. Steden langs de Rijn verenigden zich om veiligheid te creëren. Mn tijdens het interregnum zorgden zij voor vrede. De steden moesten met het platteland een bevoorradingsstroom onderhouden. Grote steden hadden specialistische functies voor hun verzorgingsgebied. Rond Milaan, Florence en Venetië ontstonden in de 15^e en 16^e eeuw regionale staten. De stad werd sterk bevoorrecht boven het platteland. Deze reg. Staten konden bestaan door het ontbreken van een sterk monarchale macht. De stedelijke gemeenten hebben Europa een eigen aanzien gegeven.

12. De commerciële revolutie.

Take off.

De voorsprong die Europa heeft genomen in overwicht is te danken aan de ontwikkeling van de steden. Die waren onafhankelijk en daar bloeide het kapitalisme dwz het omzetten van handelswinst in investeringen met het doel geld te verwerven. De hoofdrol was weggelegd voor Italië. Bevolkingsgroei leidde tot verbeterde landbouwmethoden en de landbouw leidde tot behoefte aan afzet en aan grondstoffen. Rond 1000 waren Byzantium en de moslim landen veruit de meest ontwikkelden, Zuid Europa en de Scandinaviërs op veel kleinere schaal deden zaken met het verre oosten en Azie, de Scandinaviërs zorgden oa voor hout, een schaars artikel in de moslim wereld. Pisa, Genua en Venetië verwierven handelsposten in de levant resp in Byzantium. Gezien vanuit het midden oosten was de 8000 jaar oude beschaving geen partij voor het handjevol kruisridders, het moet de handel en het achterland in West Europa zijn geweest dat de omkering heeft bewerkstelligd. Bv in Gent ontstond rond de jaarmarkten een levendige handel (gegevens ontleend aan heiligenlevens). De producten werden normaler bv laken, de koopkracht nam toe en de transportmiddelen konden de groei dragen.

Transport revolutie.

Het Romeinse wegennet werd niet geëvenaard, maar alles werd over het water aangevoerd, kanalen werden gegraven en overslagplaatsen gecreëerd. In 1237 was de St Gothard pas klaar en kort daarna de St Bernard. Het kompas van de arabieren werd verbeterd en de Italianen leerden van de A kaarttekenen: portolaankaarten. Vanaf 1180 het roer draaiend op een stang aan de Noordzeekusten en de kogge, een zeilschip met een behoorlijk laadvermogen. In de 2^e helft van de 13^e eeuw reizen ordegeestelijken naar het midden oosten (van Rubroek) en doet Marco Polo zijn ontdekkingsreizen.

Voortschrijdende organisatie.

Men trad collectief op om bescherming te genieten. (Hanze). Handelaren in den vreemde woonden bij elkaar, de Italianen hadden in het midden oosten een funduq. Vestiging van handelskolonies moest rendabel zijn en het was gebaseerd op vertrouwen. De verschillende werelden ontmoeten elkaar zoals in Palestina de karavaanroutes uit China en Mongolië. De overheden waren gebaat bij veiligheid voor de kooplieden, op jaarmarkten rond de verjaardag van een heilige, waren er notarissen en rechtbanken om eventuele geschillen op te lossen. In Engeland kon door het jaar heen een cyclus van jaarmarkten worden bezocht door de kooplieden. Ook per product een markt bv haring in Schoonen, zuid Zweden. Verder Vlaanderen en Champagne, op de route van Engeland naar Italië. De Italianen waren kredietverleners tegen rente, op de jaarmarkt, in te lossen op een volgende. Het belang van de jaarmarkten: Antwerpen in de 16^e eeuw, Deventer verbond de Hanze en Amsterdam en Frankfurt vormde de verbinding naar centraal Europa. Naarmate de handel toeneemt groeit de behoefte aan een permanente post, in Italië door de stedendichtheid minder behoefte aan jaarmarkten. In Italië worden verdere stappen gezet: leerlingen in de funduq,

schaalvergroting, permanente vertegenwoordiging. Risicospreiding door een deel van de lading te kopen, verzekeringen, aandelen, pauselijke gelden werden via de Apostolische kamer ingezet als handelskapitaal. Koeriers, factors en een uitgebreide correspondentie, de Medici scheidde hun verschillende BV's. Het betaalverkeer begon met wisselbrieven en te werken om struikrovers te ontmoedigen. Er werd in Brugge en Barcelona beurs gehouden om de wisselkoersen vast te stellen. De noordgrens van de wisselbrief was de lijn Londen, Brugge, Keulen. De rekening courant kwam in zwang bij bankiers waardoor per giro betaald kon worden. In Venetië werd de dubbele boekhouding ingevoerd. Er werden scholen gesticht om kennis op te doen van rekenen en wiskunde. Er bestonden boeken over maten, afstanden en gebruiken in den vreemde. (Pegolotti 1312). De jongeren gingen in de leer bij ouderen. De kerk bleef afstand houden van de kapitalistische werkwijze van de handelaars maar daar kon bij testament iets aan gedaan worden.

De commercialisering van het platteland.

Er kwam meer vraag naar massagoederen, de plattelandsbevolking zocht naar aanvullend inkomen als handwerksman, de territoriale vorstendommen stabiliseerden, de monetaarisering van de afdrachten nam toe. Dit leidde tot verbetering van het transport en verlaging van de kosten. In Engeland is een relatief gunstige bronnensituatie waardoor het commercialiseringproces goed te volgen is. Het raakte tussen 1180 en 1330 in een stroomversnelling door de stijgende graanprijzen. Men probeerde de reserves te exploiteren met ingehuurde landarbeid. De horigen werden vrijen, afdracht in glad en plattelandsbevolking verdiende bij. Dat was ook nodig omdat ze niet meer in hun levensbehoeften konden voorzien. De stedelijke bevolking groeide en de behoefte elders aan tin en wol groeide. De markten waren een soort web, centraal de grote belangrijke, daaromheen de kleinere etc.

Goederen en geld.

De verre handel bedroeg misschien maar 5 of 10 procent, maar dat neemt niet weg dat het belangrijk was vanwege het richtinggevende effect. In een economisch systeem zijn kernen en periferieën. Omstreeks 1200 was Byzantium ondergeschikt aan Venetië, maar Egypte en Syrië hadden hun centrale positie weten te behouden met een handel die oostwaarts gericht was en waarbij Europa slechts aansloot. De Italianen probeerden een aantal producten in eigen beheer te nemen zoals zijdeproductie en katoen en suikerriet op Madeira. De Italianen beheersten de oosterse markt. De betalingsbalans tussen de Levant en het westen was negatief. (56%). De behoefte aan liquiditeit was groot, Venetië ging grotere munten slaan de grossi, ook werd de zilverhoeveelheid verlaagd, wat in feite devaluatie is. Door de handel met de Mahgreb door de Italianen konden zij stofgoud verwerven, hiervan werden gouden munten geslagen die voordien alleen door de Arabieren waren gemaakt, de florijn en de ducaat, uit Florence, Genua en Venetië werden voor eeuwen de standaardmunt in Europa. De negatieve betalingsbalans moest worden aangevuld met zilver uit Bohemen en Hongarije, ook de Hanze moet flink hebben toegelegd want zij namen luxe goederen af en zij konden zelf leveren pels, was, hout en amber. De Engelse wol werd te duur door de oorlogsbelasting van de koningen en men week uit naar de Merinosschappen van Castilië. De handel op de Middellandse zee was zes maal zo belangrijk als die op de Oostzee. Het belang van de Noordzee stijgt als Antwerpen groeit en het belang van de Atlantische routes toeneemt. In de late middeleeuwen neemt het handelsverkeer toe terwijl na 1300 de bevolking afneemt, daarvoor twee verklaringen: de overgeblevenen konden zich meer veroorloven, de dynamiek paste zich aan aan de vraag. De Europese markten zijn gebaseerd op complementariteit, ongelijkheid en competitie en die brengen nieuwe constellaties op gang. Er is een Europese dynamiek op weg naar mondiale dominantie geboren.

13. Denken over mens en wereld.

Een Griekse erfenis: het middeleeuwse wereld- en mensbeeld.

Het Middeleeuwse wereld en mens beeld is Grieks en niet joods/chr. De wereld is eindig en er is een God, dat zijn de belangrijkste verschillen.

I Heelal, aarde, mens en geest.

Men meende dat de aarde het centrum van het heelal was, eromheen sferen en planeten die draaiden. Aarde en planeten waren bol, was de algemene gedachte. De aarde was onvolmaakt, alles daarbuiten niet alleen daar kwam het volmaakte element voor de ether of quintessens. Er waren twee beelden van de aarde, een met vijf banden en een met drie continenten op het noordelijk halfrond. Het geometrisch middelpunt was Jeruzalem. Zo ontstonden de O-T kaarten. Een beter beeld ontstond toen in 1200 de in 1400 vertaalde geografie van Ptolemeus door de Venetianen uit Constantinopel werd meegenomen. Deze kreeg zoveel betekenis dat zelfs de ontdekkingsreizigers het niet konden corrigeren.

Het menselijk lichaam werd gezien als een afspiegeling van de makrokosmos, dit gaat terug op Aristoteles en op Galenus. De vier lichaamssappen. Daarbij de vier winden, seizoenen en smaken. Alleen de mens had een anima rationalis, die slechts door tussenkomst van de Heilige Geest werkt, een in wezen platoonse opvatting. Er waren engelen om de mens te beschermen, beschreven door pseudo- Dionysios, zij leefden in het bovenaardse.

De zware last van auctoritas.

De middeleeuwer torste de last van de grote kenners uit het verleden met zich mee, hun woord was wet. Dat gold niet voor alle teksten van bv Augustinus en rond 1200 ontstond het besef van de interpretatie. De bijbel en de katholieke dogmas waren onaantastbaar.

I Het laatantieke scholingsprogramma in de vroege ME.

Het ME onderwijs ging voort op de 7 artes liberalis van Varro. Vrij sloeg op het feit dat er geen handenarbeid voor nodig was. De beoefenaar was vrij en welgesteld. Toegevoegd werd ethica waarvoor gebruik werd gemaakt van de Epistulae Morales van Seneca. De artes werden onderwezen door Boethius, Isidorus van Sevilla (Ethymologiae), Greg van Tours die allen putten uit een boek van Martianus Capella, een tijdgenoot van Augustinus. Het doel van de studie was analyse van de tekst van de bijbel. Het onderwijs was schaars verbonden aan kathedralen en kloosters. In Engeland een pos uitz. oa Beda Venerabilis (673-735). Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum en De natura rerum, deels ontleend aan de Historia Naturalis van Plinius de Oudere.

De Karolingische Renaissance.

Verbetering van het onderwijs ten dienste van pietas: een aan God welgevallig leven van de onderdanen op weg naar een plaats in het hiernamaals. De KR was een humanistische beweging, het ging om het opzoeken en copieren van handschriften v Gr en Rom schrijvers. Alcuin van York was de grootste geleerde hij is de ideologische vormgever van de heersersambities van K de G. Er was een kleine kring geleerden die veelal abt waren in een van de vele gestichte kloosters. Weinigen beheersten het Quadrivium, mn de astrologie De teksten van pseudo Dionysios hadden veel invloed op de neo-platoonse ideeën in de katholieke filosofie. Gerbert van Aurillac doceerde in Spanje, hij leerde veel vd Arabieren, hij werd de geestelijke leidsman van Otto III (983-1002).

De Renaissance van de twaalfde eeuw. Een intellectuele revolutie?

Wat gebeurde er? 1. Een nieuwe kijk op de natuur, men zag af van de magische en symbolische interpretatie van de natuurlijke fenomenen. 2. het idee van de monniken om de wereld te verachten werd verlaten, 3. in het voetspoor v Plato ontdekte men orde in de

natuur die de goedheid van de schepper weerspiegelde. Het natuurwetenschappelijk onderzoek ging empirisch inductief en logisch deductief te werk. In de 12^e eeuw kreeg de Re wel invloed op de scholae (scholastiek), de Ital Ren. Kreeg geen voet aan de grond bij de universiteiten.

I Literati, verzamelaars en vertalers.

Sterk humanistisch. Een hoge kennis aan myhologische en niet Chr. teksten. Veel Gr teksten, die kwamen via de Byzantijnen en de Arabieren naar het westen. Spanje en Sicilie fungeerden als doorgeefluik. Adelard v Bath (1070-1150) struinde het hele Middel. Zee gebied af op zoek naar Arabische kennis die hij hoger schatte dan de slaafse auctoritas mn meetk en algebra. G van Cremona vertaalde Aristoteles, Galenus en Ptolemaeus. Na de 4^e kruistocht was Gr westers. W van Moerbeke vertaalde Aristoteles en Archimedes.

II. De revival van Aritoteles.

G van Aurillac besteedde veel aandacht aan retorica en lessen in logica of dialectica. Hij zorgde voor een Aritotelesrevival oa via de teksten van Boethius. (het Organon) Voor Arabische en westerse geleerden was Aristoteles de filosoof. Zijn invloed door teksten over natuurwetenschap, metafysica en ethica is zeer groot.

III De invloed van de nieuwe logica. (Arist – v Aurillac)

Door logisch redeneren ontstond een totaal andere kijk op de wereld. Men dacht de relatie tussen mens en God logisch in kaart te kunnen brengen. De kerk was niet blij met de Aristoteliaanse logica. B v Clairveaux haalde uit naar de theoloog Abelard. Velen oa Anselm van Aosta (1033-1109) hielden zich bezig met geloof en verstand. Abelard (1079-1142) maakte de Aritotelische logica tot de hoeksteen vh scholastieke rationalisme. "Sic et non". Zijn disputationes disputatae technieken werden gebruikt in wetenschappelijke publicaties. Zijn tekst Scito te ipsum (Ken jezelf). Verwijst voor het eerst naar de intentie van de zondaar. Moraal werd persoonlijk en innerlijk. Dit sloot aan bij de nieuwe spiritualiteit en de nadruk die werd gelegd op berouw bij de biecht. De zelfverantwoordelijke mens.

IV. Natuurfilosofie en metafysica.

Deel van de revival van Arist. Was de herontdekking van zijn geschriften over metafysica en ethica. De laatsten stonden model voor de geschriften van Thomas van Aquino. Op basis van dit werk werden de vakken moraalfilosofie, metafysica en natuurlijke filosofie aan het hoger onderwijs toegevoegd. Sommigen vonden (en vinden) dat teveel nadruk ligt op de Arist. Logica ten koste van retorica en grammatica.

V. De vorming van universiteiten.

Docenten en studenten gingen zich organiseren ter behartiging van hun belangen: universitas. 2. Er ontstond differentiatie in de studierichtingen: theologie, geneesk, artes ed. 3. De kerk gaf haar onderwijsmonopolie uit handen. Vorsten wensten goed opgeleide adviseurs. De Cist. Dreigden zich met hun kritiek te isoleren. De dominicanen waren slimmer, zij richtten zelf scholen op in Parijs en Keulen. In Parijs was een grote universiteit. Docenten en stud vielen onder het kerkelijk recht. Dit ging gelden voor alle Europ. univ. Bologna groeide vanuit de niet kerkelijke notaris opleiding. (Tgv de Romeinse gewoonte om transacties ed schriftelijke vast te leggen). Het Just-Rom recht wordt weer in de praktijk gebracht oa gestimuleerd door Fred II B. Univ. Werden vaak opgericht in kleine plaatsen door vorsten. De Nederlanden en Duitsland waren rel. laat.

De Universitaire wetenschapsbeoefening en de intellectuele crisis aan het einde van de dertiende eeuw.

I De universitaire wetenschapsbeoefening in vol bedrijf.

Studies a.d universiteit duurden lang. De arbeidsmarkt was gunstig. Dit veranderde na 1300. Voor de bijbelstudie waren gebundelde commentaren in omloop: Glossa Ordinaria en

bloemlezingen uit het werk van de kerkvaders, alles volgens de nieuwe regels van de dialectiek. Bij rechten: boeken Corpus Juris Civilis en het Decretum voor het kerkelijk recht, en glossen. Voor geneesk: Hippocrates, Galenus en Arabische geleerden. Voorbeeld van een carrière: Thomas van Aqjiuno (1224-1274). Monte Cassino – Dominicanen – Parijs en Keulen studie van Aristoteles. In 1255 hoogleraar in de theologie (magister): lectiones en het houden van disputen. Werkte aan diverse universiteiten, dat was in die tijd normaal.

II De universitaire wetenschapsbeoefening in crisis.

Aristoteles meende dat de wereld eeuwig was en de individuele ziel onsterfelijk. Dat botste met de joods/chr, traditie. Bonaventura (1221-1274) vond dat Arist. Teveel nadruk kreeg. Kennis van God kon alleen via de mystieke weg en een de rede overstijgend vertrouwen verkregen worden. De magistri in het artes onderwijs zeiden dat het niet hun competentie was om zich over geloofszaken uit te spreken. Voor wie het Aristotelisme bleef verdedigen wachtte de excommunicatie en de inquisitie.

III en IV. Willem van Ockham en Ockham en het debat over de universalia.

Vanaf 1300 een nieuwe generatie filosofen waaronder Wv O. Hij behandelde, zoals vrijwel iedere ME filosoof het universalia standpunt. Het realistische standpunt gaat terug op Plato, de Vormen. God heeft de vorm bedacht en de werkelijkheid is daarvan een afspiegeling. Arist. Wees de vormenleer van Plato af, hij kende alleen “essenties”, die niet bestaan buiten concrete stoffelijke dingen. Een nominalistisch standpunt als taalkundige constructie komt van Roscellinus. Abelard zei dat universalia mentale abstracties waren van de binnengeestelijke wereld, hij liet zich niet uit of zij categorien uit de buitengeestelijke wereld representeren. Ockham begin 14^e eeuw zei dat het niet gaat over afzonderlijke dingen in de buitenwereld maar over proposities.

V. Ockhams theologie.

God was autonoom. Theologie was niet met logica te benaderen. De theologie moest zich oriënteren op het geloof en het geloof op de Goddelijke openbaring. Er ontstond aan de universiteiten een via moderna (Ockham) en een via antiqua (van Aquino)

VI. Aristoteles bekritiseerd.

In de 15^e en 16^e eeuw werd dit bon ton, maar het ging niet gepaard met verandering in het rationele denken over natuurwetenschappelijke fenomenen. In de scholastiek werden de vorderingen op dit gebied gemaakt. Grosseteste en Bacon werkten met een hypothese, experimenten en mathematische berekeningen. Doordat theologie gestudeerd werd na de artes bleef er een theologische “bewaking” die een ontwikkeling gericht op experiment en meting frustreerde. Dit leidde ertoe dat pas in de 17^e eeuw de wetenschap zich ontwikkelde ondanks extra-universitaire uitvindingen als passer en astrolabium.

Het humanisme van de late Middeleeuwen.

I De studia humanitatis en het nieuwe humanisme in Italië.

Itt de Aristotelische technische logica van de scholastiek ontw, zich de stud hum: retorica, gramm, poezie, historiografie en moraalfilosofie. In Italië omdat daar verbondenheid met de klassieke auteurs was blijven bestaan. Boven de Alpen meer gemengd met het debat over de hervormingen in de kath kerk. De Stud Hum kreeg mn voet aan de grond in de latijnse scholen. Men wenste door deze vorm van onderwijs de publieke zaak te dienen, met Cic als het grote voorbeeld. Men ging bronnen onderzoek doen, zocht naar authenticiteit, had aandacht voor de context. Het latijn werd als de taal omarmd en nagevolgd. Niet tot ieders genoegen, van Boc en Petr worden de stukken in de volkstaal nog gelezen. Van P is de Canzoniere zijn beroemdste boek, hij werd in Rome geeerd met een lauwerkrans (1341). B maakte Florence tot het centrum van het humanisme, zijn geestelijke erfgenamen Bruni en Salutati waren beide kanselier van Florence. S schreef een ode aan F in de strijd tegen Milaan (1401). In FI was het Florentijnse Platonisme populair, een mengeling van Platoonse

ideeën, Hermes Trism. En Pico della Mirandola, Mach. over het immoreel handelen als dit voor het algemeen belang noodzakelijk was. (Il Principi). De mens heeft een deel van zijn lot zelf in de hand, de rest ligt in de handen van vrouwe Fortuna. De relatie met de beeldhouwkunst (1420); Brunelleschi, Donatello en Massaccio, kunstenaars wilden niet meer bij de ambachtslieden horen maar bij de artes liberalis.

II Het nieuwe humanisme buiten Italië.

De netwerken tussen universiteiten en personen zijn bepalender geweest voor de verspreiding van de studia hum dan de geografische structuren. De Duitser Luder, de Nederlander Agricola. Toegang tot de universiteiten lukte vrijwel niet vanwege de antieke deugden die in clericale kring argwaan wekten. Luther werkte met de historisch-filologische methoden van de humanisten voor de bijbelstudie en het onderwijs. Erasmus: Godsvertrouwen en een moreel zuiver leven. Er. En Luther konden gebruik maken van de drukpers.

14. Tussen crisis en contractie. Bevolking, economie en samenleving van de late middeleeuwen.

Bellum, fames et pestis.

Het verhaal van de openbaring van Johannes van Patmos.

I Fames: hongersnood en bestaanscrisis.

In de late ME zeldzaam, de grootste was van 1315-1317, tgv misoogsten door weersomstandigheden daardoor ook veesterfte. Krachtiger gezag waardoor zij maatregelen namen om voedselschaarste tegen te gaan. Aan de andere kant ging men door met het heffen van oorlogsbelasting. Er bestaan geschreven bronnen over de situatie van de hongerende bevolking. Misoogst heeft gevolgen voor de marktprijzen: 1. een gering deel was bestemd voor de markt, 2. bij schaarste neemt de vraag toe, 3. de verwachtingen over een slechte oogst deden de graanprijzen alvast stijgen. Hoewel nog op een beperkte schaal waren de bestaanscrises aan het eind van de 14^e eeuw minder ernstig door groei van de internationale handel en commercialisering van de landbouw.

II Pestis, de zwarte dood en de echo-epidemiën.

Tussen 1347 en 1351, 1/3 van Europa dwz 75 milj. mensen overleden. Menselijke immuniteit is niet langdurig. Men begreep dat pest besmettelijk was, Milaan en Neurenberg namen maatregelen. Venetië voerde de quarantaine in.

III. Bellum: oorlogsleed en oorlogsschade.

Onder de adel veel verliezen. Voor de burgers: oorlogsschade door plundering en brandschatten, besmettelijke ziekten.

Malthus of Marx: verschillende visies op de econ ontw in de late ME

Het herstel van de bevolking na de 14^e eeuw verschilde per land en heeft te maken met de fertiliteit. Malthus model: Europa was in de 13^e eeuw overbevolkt en dat leidde tot contractie. Een typisch beeld voor een agrar. Samenleving: langgerekte expansie en contractiefasen. Dit model is oa gebruikt door le Roy Ladurie. In 1798 Malthus: Essay On the Principle of Population: elke bevolking groeit sneller dan de hoeveelheid voedsel die zij kan voortbrengen. Dit wordt goedschiks of kwaadschiks gecorrigeerd. Spanning tussen de wet van e afnemende meeropbrengst en het gegeven van de lastendruk (Marx) Er ontstaat een demografische pressie tegen het einde van de 13^e eeuw. De pest en de hongersnoden zorgden ongenood voor de "oplossing".

I De agrarische crisis van de late ME.

Neo- Malthusiaans: de demografische kaalslag van de zwarte dood trof de agrarische sector. Een gevolg was het gedrag tav huwelijk en vruchtbaarheid.

Symptomen: De land/labour ratio veranderde. Veel land lag braak, hele nederzettingen werden verlaten. Doordat de resterende bevolking beter werd beloond namen zij luxer voedsel, mede daardoor daalde de graanprijs.

Uitwegen. De traditionele grootgrondbezitters, adel en kerk werden geconfronteerd met dalende inkomsten en stijgende prijzen. Men koos verschillende wegen: verkoop, geld trouwen, prijzen drukken, arbeidsmobiliteit verbieden, lonen laag houden. Uiteindelijk trokken de boeren aan het langste eind, als ze bleven werken kregen ze land in erfpacht en verdween de horige status. Met luxere producten was beter geld te verdienen dan met graan. Grootgrondbezitters waren gebaat bij extensieve vormen van veeteelt. De schapenhouderij van de Spaanse adel en de religieuze ridderorden, verenigd in de Mesta, is daarvan een voorbeeld: 5 milj. Schapen in 1500. Verder technieken als de lichter ploeg en de korte zeis als voorbeeld van de landbouwverbetering. Wat gebeurt er met de boeren? Voor de keuterboeren relatief gunstig omdat er behoefte was aan laagbetaalde arbeid. Stoffenhandelaren verlegden de productie naar het platteland. De boeren leverden halffabrikaat bv vlasdraad. Veel werk werd verzet in bouw, weg en waterbouw ed. De middenklasse boeren hadden het slecht, zij hadden geen reserve en de belasting steeg. Grotere boeren konden een bedrijf redelijk rendabel houden mbv familie en knechten in de kost. Deze tendens zette zich voort in de periode van hernieuwde expansie na 1450. In Engeland ontstond de groep van de yeomen.

De economie van de late ME: crisis of contractie.

Het gaat in feite om contractie: demografische krimp. Niet iedereen kreeg het slechter. In de 15^e eeuw opmerkelijke verbetering voor de loonarbeider. De late ME kenden consumptiegoederen. Er kwamen vele jaarmarkten bij. Het handelsvolume eind 15^e eeuw was veel groter dan aan het eind vd expansiefase in 1300.

Karakteristiek van de laat ME samenleving.

I Openheid en afsluiting.

Vanwege de bestaanscrisis stonden “het fortuin” en de “dance macabre” in de belangstelling. De sterftecrises riepen sociale en geografische mobiliteit op. De adel sloot zich min of meer af en kende haar eigen toetreding- en uitsluitingsregels. In de late ME neemt de urbanisatie toe. Er is een grote groep mensen die dagwerk verricht. De beter betaalde hoger geschoolde arbeid sluit zich af. Max Weber noemde deze compartimentering “statusgroepen”, de oorsprong ligt in de 12^e eeuw toen nieuwe stedelijke groepen zich een plaats moesten vinden. In de Canterbury Tales wordt de draak gestoken met alle groepen met regels, deugden en ondeugden.

II De positie van de vrouw

De negatieve kijk op vrouwen wordt deels gecompenseerd door vrl heiligen, hoofse liefde en de Chr huwelijksmoraal. Vrouwen hoorden niet in het openbare leven en stonden onder het gezag van mannen, zij hadden geen rechtspositie. Verschillen waren in de lagere sociale klasse kleiner. Vrouwen konden wel werken als “coopwif”, verder spinster, huishouding en ziekenzorg. Weduwen met voldoende vermogen konden erkenning krijgen als meester(se) in ambachtsgilden. In de steden ontstond door de verbetering van de levenskansen in de late ME een vrouwenoverschot. Er ontstond een demonisering van alleenstaande oudere vrouwen. Kwaadwillende mensen (vrouwen) konden een pact sluiten met de duivel. Er trad moralisering van het openbare leven op, de dokters bedreven de off. geneeskunde, de rest was dus magie. Er ontstond een klimaat van angst en afwijzing wat uiteindelijk leidt naar de heksenvervolg van de vroeg moderne tijd.

III. Maatschappelijke tegenstellingen en sociale conflicten.

Tegenstellingen tussen stad en platteland.

De steden neigden ertoe het platteland te domineren. Boeren werden als dom en lomp afgeschilderd. De gezeten burgerij begon in de late ME een beschavingsoffensief, enerzijds

tegen de luidruchtige adel, met wie overigens wel sociale interactie plaatsvond, anderzijds tov de boeren.

Een nieuwe cultuur van opstandigheid

Door de hele ME heen zowel stedelijk als op het platteland: opstanden. In de late ME extra scherpte door: 1. de arbeidskrapte, 2. hoge fiscale eisen van de vorsten, 3. de wens tot kerkhervorming samen met anti-clericale sentimenten. Vb De Franse Jaquerie in 1358, de Peasant Revolt in 1381 en de Duitse boerenoorlog in 1525. Bij de laatste ook een propaganda-offensief met manifest waarin de eisen worden geformuleerd. Door het gebruik van de drukpers verspreidde de opstand zich als lopend vuur. Men eiste inspraak voor de "gemeine mann", dat waren gezeten boeren en ambachtslieden en men wenste een evangelisch gedefinieerde samenleving met goddelijke gerechtigheid en geen willekeur van de heren. Een aantal voormannen van de reformatie begroette de boerenopstand met gejuich, maar misbruikte de boeren. Luther keerde zich van hen af. Honderdduizend boeren verloren hun leven. 1. De territoriale vorstendommen wonnen het van de adellijke heerschappijen, 2. in midden en zuid Duitsland kreeg de reformatie geen voet aan de grond. De Catalaanse Remensas beweging was de strijd van de boeren tegen het ongedaan maken van hun "vrijkoppingen". In 1486, bij het vergelijk van Guadeloupe worden de meeste eisen ingewilligd. In 1378 brak in Florence opstand uit onder de ciompi, de laaggeschoolde textielarbeiders. Zij dwongen eigen gilden af, hun voorman werd snel ingekapseld. Er ontstond geen samenwerking tussen stad en platteland behalve bij de Vlaamse opstand (1323-1328). De grieven richtten zich tegen rijkdom, willekeur, corruptie en belastingheffing. Uiteindelijk werden de boeren verslagen. De opstanden waren geen klassiek sociaal-economische in de Marxistische zin. 1. Er was geen sociale homogeniteit, 2. Er was een verticale binding bv religieus of clientèle netwerk, 3. Er was geen duidelijke ideologie bv bij de boerenopstand in Duitsland. De meeste opstanden waren vanuit de dorpen goed georganiseerd, vaak beter dan in de steden. De deelnemers waren bemiddelde boeren, smeden, rechters ed.

IV. Een wereld vol armoede

De precieze situatie is moeilijk te achterhalen maar er waren grosso modo drie vormen: de fiscale armen 20-30% van de bev, armen die afhankelijk waren van de bedeling, armen die aan de rand van de maatsch. leefden. In de latere ME ontstond een vorm van geïnstitutionaliseerde armenzorg, oa in de vorm van hospitalen gesticht door bisschoppen en bemand door religieuze orden waar men zieken en armen opving. Daarnaast waren er armentafels en -kassen, verbonden aan een parochie, vaak daalde de verstrekkingen met het dalen van de conjunctuur. Na 1000 komt er een andere attitude tav armoede, het scheidt de mogelijkheid om de kerkelijke plichten in de praktijk te brengen en door de commercialisering ontstaat ook de mentaliteit dat werken nuttig is en dat armen hun situatie aan zichzelf te wijten hebben. In de late ME verscherpt de tegenstelling, door de demografische contractie wordt loonarbeid schaars: iedereen kan dus werken, en de geestelijkheid en de rijken krijgen het verwijt dat zij hebben wat aan de armen toekomt. Oa de Franciscaan San Bernardino van Siena pleit voor een economie waarin de goederen eerlijk verdeeld worden. De Dominicaan Savonarola wist ook van wanten, mat demagogische technieken liet hij de rijken hun goederen afstaan, ook zorgde hij voor de mogelijkheid dat armen tegen een lage rente geld konden lenen. Vanuit de humanisten (Erasmus, More) kwam een ander geluid, zij vonden armoede en leegloperij hetzelfde, Bracciolini verdedigde de avaritia. Dit versterkte de opvatting dat armenzorg beperkt moest blijven tot degenen die er in de ogen van de gevers echt niets aan konden doen.

15. De consolidatie van staten

Drijvende krachten van staatsvorming.

I. Dynastien, territoria, instellingen, volkeren.

Door oa dubbelhuwelijken breidden de Europese vorsten hun gebied uit. In 1500 waren er minder rijken dan voordien. De kracht van de vorst, de expansiemogelijkheden en de kernen van en de strijd met de feodale heren waren bepalend voor de mogelijkheden van een rijk. De samenlevingen waren veranderd, er waren machtige steden, commercialisering, de militaire vernietigingskracht was groter en de schade ook. Er rees meer verzet van de onderdanen. Er ontstond een soort nationaal gevoel, met als voorbeeld de honderdjarige oorlog. De staatsinrichting vernaderde ingrijpend, in Engeland nam de macht van het parlement toe, in Frankrijk af. Er ontstond een ambtenaren apparaat en de koning moest zich aan wetten en regels houden, de macht werd veel minder persoonlijk. Rond 1500 waren er verschillende typen staten (389). Het is belangrijk te letten op de daadwerkelijke uitoefening van de macht, bv in Duitsland.

II Van vorstendom naar staat.

Loyaliteit gold in eerste instantie de territoriale heerser. De staat was een abstract begrip. De voortdurende oorlogen wakkerden de nationalistische gevoelens aan. Edward III, (1327-1377) riep zich uit tot koning van Frankrijk, maar de Fransen kozen voor een mannelijke opvolger van de Capetingers: Valois. In 1337 begint de honderdjarige oorlog, aanvankelijke boeken de Engelsen veel winst. Gevangenneming van de Franse Koning Jan de Goede door The Black Prince. In Frankrijk ontstaat een economische crisis. In Engeland zet Hendrik VI van Lancaster Richard II af en hij zet de veroveringen voort. Frankrijk beland door de rivaliteit rond de krankzinnige koning Karel VI in een burgeroorlog: Bourguignons vs Armagnac. Azincourt 1415, Normandier en Parijs worden engels. De Engelse koning Hendrik V huwt met de dochter van Karel VI en werd door K benoemd tot zijn erfgenaam. Zijn zoon Karel VII onterfde hij. Jeanne d'Arc veroverde Orleans en Karel VII wordt gekroond in Reims. Hij sluit het verbond van Atrecht met de hertog van Bourgondier. Engeland is zijn grootste bondgenoot kwijt en bovendien dalen de handelscontacten met de Nederlanden flink. Van 1461-1485 strijden Lancaster en York om de Engelse troon, de rozenoorlogen. Frankrijk lijdt onder de oorlog, mn de landbouw, maar de monarchie komt versterkt uit de strijd tevoorschijn maar het parlement stelt niets meer voor. In stedelijke gebieden treedt minder concentratie op van de vorstelijke macht. Wel zette de strijd tussen paus en keizerpolitieke groeperingen tegen elkaar op. Zuid Italië en Sicilië eerst onder Anjou, later Aragon. Door de verbinding Castilië-Aragon vanaf 1516 onder de Habsburgers. In noord Italië heersten de steden, Venetië was een republiek. Eind 15^e eeuw, 1494, eist Karel VIII de kroon van Napels op, waardoor midden Italië tot een Europees slagveld wordt tgv internationale verbonden. Aan de regionale machtsverhoudingen veranderde tot de negentiende eeuw niets. Oorlogen maken de staat en de staat maakt oorlog. De adel had er belang bij. Het wapentuig veranderde, in de 13^e eeuw verschenen de boogschutters. De infanterie wist regelmatig overwinningen te behalen oa de Guldensporenslag in 1302. In Lombardier ontstaat het verschijnsel van het huurlingenleger olv een condottiere. Vanaf 1330 het kanon waardoor de tijd van de ridders afliep en de steden kwetsbaar werden. Aanvallers die zich de dure kanonnen konden veroorloven waren in de 15^e eeuw in het voordeel oa de Turken bij de verovering van Constantinopel. De gevechtstechniek werd infanterie met lange lansen in falanx, cavalerie op de flanken, een staand leger, zo verdreven de Fransen de Engelsen aan het eind van de honderdjarige oorlog. Legitimatier voor de oorlog was vaak een religieuze bv tegen de katharen en de hussieten. De band met het heilige, voor het vaderland gerepresenteerd als een mystiek lichaam werd door de koningen gekoesterd.

Staatsinstellingen en maatschappelijke ordening.

Onderdanen verlangen ook rust en orde, daar moest de koning rekening mee houden als hij zijn macht wilde consolideren.

I. Hiërarchisering van de rechtspraak.

De koningen trachten het hoogste rechtsorgaan in te stellen. In Engeland was dit in de 12^e eeuw geregeld. In Frankrijk later. Het succes van de hiërarchie, berustte op 1. macht en 2. het college gold als hoger beroepsorgaan. Het kerkelijke en RR bevatte veel centralistische elementen die de koningen goed konden gebruiken. Het werd bestudeerd in Bologna. Oa Fred II Barb, en de Franse koningen maakten gebruik van de slogan: wat de vorst behaagt heeft kracht van wet. Codificatie van het recht op de schaal van koninkrijken was zeldzaam. Pas in de 16^e eeuw komt het tot optekening maar niet op centraal niveau. Het kerkelijk recht geeft dmv de inquisitie (een gerechtelijk onderzoek) het voorbeeld van een rationeel oordeel. Rechten stond aan de universiteit los van theologie itt de islam. De invloed van juristen op het openbare en private leven was zeer groot mn in Italië en het hing nauw samen met het stedelijk milieu itt aan de vorstenhoven. Academici werden aan hoven aangetrokken en dit doorbrak het machtsmonopolie van de ridders. Uiteindelijk, 16^e eeuw, ook in Duitsland toenemende invloed van academici. In de 14^e eeuw al controle op willekeur bv in Frankrijk. In Engeland gewoonterecht, sterk geworteld in locale tradities en professionele koninklijke rechtbanken. In de Nederlanden: lokaal, territoriaal en centraal met de koning als degene die de rechtsgang kon ontbinden.

II. Bureaucratisering.

Aanvankelijk schreef de geestelijkheid in het Latijn. In Engeland loopt de ontw. voorop door de Angelsaksische organisatie en de noodzaak voor de Normandische veroveraars om de zaak in de greep te houden. Uit een koninklijke raad splitst zich een raad voor financiën en voor rechtspraak af. Dat wordt het model voor Europa. Rond 1300 introductie van de volkstaal. Daardoor werd het lansbestuur iets van de onderdanen: gecompliceerd door de verschillende talen/dialecten. Aanvankelijk waren alle kanseliers geestelijken of werden daartoe benoemd, in 1500 nog maar 8% (wederzijds belang!). Geestelijkheid in de diplomatie. Vanaf 1500 bilaterale ambassades bv in Duitsland en Spanje. Vanaf midden 13^e eeuw Italiaanse leken als financieel specialist. Explosieve groei van staatsambtenaren in Frankrijk, in Engeland minder omdat veel functies onbezoldigd waren.

III. Belastingheffing.

NB In zilvergeld.

Centrale belastinginning was voor vorsten erg moeilijk, ivm uitzonderingen, territoriale en locale inners. Legitimatie voor belastinginning: de heilige oorlog (kruistochten), dreigende invasies. (Het Danegeld als eerste reguliere staatsbelasting). Belasting op roerend goed had in Engeland veel succes totdat in 1215 de Magna Carta daaraan een halt toeriep. De belasting op wol leverde de Engelse kroon veel op en was een politiek drukmiddel tegenover de afnemers in Italië, de Nederlanden en Noord Duitsland. In Frankrijk werden meerdere belastingen geheven oa op handelswaar om de honderdjarige oorlog te financieren waarbij het parlement zich buiten spel liet zetten. De vorsten moesten onderhandelen met de geldschietters om hun oorlogen te betalen. Dat proces valt tussen de 15^e en de 17^e eeuw stil omdat de vorsten kans zien buiten de onderhandelingen om toch te innen, bv door belasting te heffen op uitvoer dwz bij andermans onderdanen. Bv de Nederlanden en de Vlaamse steden weerden zich krachtig tegen heffingen die hun handelsbelangen schaadden. Toch veroorzaakte de heffingen medio 15^e en 16^e eeuw schade aan de economie van de Nederlanden zo hoog waren ze. Florence voerde vroeg in de 15^e eeuw oorlog tegen Pisa met geleend geld. De rijke geldschietters vingen de rente, de gewone man moest de belastingen opbrengen. Direct verband tussen oorlog en belasting. Geld was het beste los te maken uit de gecommmercialiseerde stedelijke gebieden. (belasting op handelswaar en krediet). Soldaten werden geworven uit de agrarische gebieden.

IV. Onderdanen.

In de machtsconcentratie treedt dialectiek op tussen de overheerser en de overheersten. Zo ontstond een voor west Europa typische vorm van vertegenwoordiging, het parlementarisme.

De steden konden een vorst houden aan aangegane verplichtingen. Het erfrecht, met of zonder uitsluiting van vrouwen gaf vaak opvolgingskwesties en het ontstaan van partijen. In Duitsland werd de koning gekozen totdat de Habsburgers het in 1440 erfelijk maakten. Vanaf de 12^e eeuw vindt men overal in Europa bewijzen van afvaardiging door de steden bij het kiezen van de keizer, trouw in uitwisseling voor rechten en/of financiële voordelen. In Spanje hadden de edelen en de steden door hun rol bij de Reconquista een sterk uitgangspunt. De huldigingseed verbond de vorst aan de overeengekomen rechtsverhoudingen, bij schending dreigde afzetting zo bleek in 1127 al in Vlaanderen. Dit is een voorloper van de impeachment procedure in de Amerikaanse grondwet. In stedelijke gebieden regelden de handelaren hun internationale relaties zelf. Vorsten doorkruisten dat met territoriale oorlogen, tolheffingen ed. De vorsten moesten onderhandelen als zij strakkere staatsstructuren wensten want in de steden zat het geld. Representerende instellingen hadden vaak langdurig veel invloed, bv de Engelse boroughs, maar ook in Frankrijk de Languedoc en Bourgondie. De vertegenwoordigers dwongen voorwaarden af bv over de taal, over autochtone raadsheren om hun territoriale belangen te behartigen bv Bohemen, Brabant, Normandje. De representanten neigden er natuurlijk toe teveel nadruk te leggen op hun eigen belangen, waardoor zij niet meer door een ieder als vertegenwoordiger werden beschouwd. De monarchale macht breidt zich vanaf de 15^e eeuw uit, de behoefte aan geld voor de oorlogen noodzaakt de vorsten tot inbinden tav de binnenlandse machtsverhoudingen.

V. Balans der machten.

Verliezers waren veel territoriale heren maar ook de moslims in Spanje, de Welsh en ook de steden die in de greep kwamen van de staatsmacht. In de 14^e eeuw, de Jaquerie en de Peasants Revolt, in de 16^e eeuw de boerenoorlog in Duitsland. De staatsmacht wint in de late ME: geweldsmiddelen, ambtenarenapparaat voor rechtshandhaving en geldmiddelen bv Polen. Engeland, Frankrijk, Spanje. (414). Ook de kerk verloor terrein, zij werd afhankelijke van wereldlijke heersers en ging hun belangen dienen. Lekenrechtspraak over huwelijk en ketterij, armenzorg door leken. Het gezag van de paus nam af bv door het koopbaar blijken van aflaten ed. Alg secularisering. Samengevat: Het type staat was met sterke territoriale en stedelijke belangen waar de vorsten van afhankelijk waren.

Een contrast: De vorming van het Osmaanse rijk.

Vanuit het rijk van Osman (1260) in noord-west Anatolie werden grote delen van Europa, Azië en Afrika veroverd. In de 14^e eeuw veroverden zij de Balkan. (Slag op het Merelveld in 1389). Macadonie, Thessalie en Bulgarije volgden. De Byzantijnen waren verdeeld, en verzwakt door de pest. Medio 15^e eeuw, Hongarije, Albanië en Servië. In 1453 Constantinopel na artilleriebeschietingen. Venetië vocht voor zijn handelsvestigingen langs de Adriatische en Egeïsche kust. Genua verloor Caffa in 1475. Het Osmaanse imperium hield 5 eeuwen stand. Dankzij een strakke organisatie, geen rivaliserende hofhouding, hoofd van de kerk dus heilige oorlogen, verwerven van loyaliteit, godsdienstvrijheid, bloeiende economie waardoor belastinginning. Contrast met het Christendom: 1. godsdienstvrijheid, 2. politiek en religieus gezaag werd tegelijkertijd opgelegd. 3. sterk gemotiveerde krijgers, 4. superieure macht die zijn systeem van buitenaf oplegde, 5. sterk geconcentreerde geldstromen.

16. Crisis in de kerk en herorientatie van de gelovigen (1250-1500).

Zeggenschap over de Christenheid.

Eind 13^e eeuw moeten de hierocratische aspiraties van de paus definitief wijken. Tussen 1294, het terugtreden van paus Celestinus V, en 1347, de dood van keizer Lodewijk v Beieren krijgt het zijn beslag. Bonifacius VIII bulderde nog een maal door Europa dat hij de heerser van de wereld was en hij stootte overal zijn neus. Grote spanning tussen B en koning Philips IV de Schone die belasting hief van de geestelijkheid en hen onder wereldlijk gezag plaatste. Unam Sanctum (1302) De paus vestigde zich van 1309-1377 in Avignon, dit lag in Duitsland, de koningen van Napels uit het huis Anjou hadden het in leen van de Duitse Keizer. Philips IV deed aan Clemens V de concessie B VIII niet tot ketter te verklaren, maar hij deed dit wel met de orde van de tempeliers, een van de grootste debiteuren van de Franse kroon. Zij werden door foltering en op de brandstapel uitgeroeid. Cl V kreeg ook te maken met de laatste oprispingen van keizerlijk universalisme toen rooms koning Hendrik VII zich in Rome tot keizer wilde laten kronen en hij op verzet stuitte van de Lombardische steden. Zij opvolger Lodewijk v Beieren liet zich kronen door een leek, de Paus legde Rome onder interdict en sloeg de keizer in de ban.

I. Nieuwe ideeën over de relatie tussen de geestelijke en de wereldlijke macht.

Philips IV versus B VIII en Lodewijk van Bieren vs Johannes XXII, is goed verslagen door vooraanstaande intellectuelen. Bronnen! De standpunten waren oud, de argumenten waren ontleend aan Aristoteles. Johannes van Parijs steunde Philips de Schone, hij herhaalde niet de twee zwaardenleer maar ontzegde de Paus ieder dominium. De rechtspersoon was de kerk van Rome, de paus kon geen enkel wereldlijk gezag doen gelden. Het hogere geestelijk gezag bestond alleen op metafysisch niveau. L vB kon rekenen op de intellectuele steun van Mainardini, die in dienst was geweest bij de pro Duitse Viscontis. Hij was de auteur v Defensor Pacis, waarin de volkssoevereiniteit, de scheiding van wetgevende, uitvoerende en rechtsprekende macht en het gezichtspunt dat de bemoeienissen van de paus met het wereldlijk gezag de vrede in gevaar brengt worden beschreven. Mainardini beled dat de gemeenschap van gelovigen aan de basis van de regelgeving binnen de kerk staat en dat de kerk geen bezit hoort te hebben en geen rangen en standen want dat kende Chr ook niet. Joh XXII verklaarde de armoedeopvatting Van Franciscus van Ass tot ketterij. Velen vluchtten naar Munchen waar ook van Ockham verbleef, die de ideeën van Mainardini deelde. De Engelsman Wyclif (1325-1384) was vrij radicaal: Kerk geen dominium, dat moest beheerd worden door de vorst, de bijbel letterlijk nemen waardoor geestelijken als bemiddelaar overbodig waren. De gemeenschap van gelovigen was de uiteindelijke ware kerk. Wyclif had veel invloed op Johannes Hus. De Hussieten dreigden de radicaliseren waardoor Bohemen zich zou losmaken van het Duitse rijk en van de katholieke kerk.

De pausen van Avignon en de bureaucrativering van de Curie.

Met de teloorgang van de universalistische pretenties raakte de kerk moreel en geestelijk leiderschap kwijt, centralisatie vh pauselijke gezag binnen de kerk lukte wel, met een versterking van de curie: kanselarij, Camera Apostolica, Penitentiaria en Audientia. Innocentius III begon met belasting op te leggen aan de Latijnse Christenheid, verder vergeving van lage kerkelijke ambten, beneficia. De pausen beschikten over de beneficia. De paus ging ook de hogere ambten bepalen en ontving de gelden. De Curie verdubbelde in 1350 in omvang tot ongeveer 600 pers.

Het westerse schisma en de conciliaire beweging.

In 1377 lukt het Greg VII om terug te keren naar Rome. Bij zijn opvolging koos men twee pausen, een in Rome en een in Avignon. Europa moest kiezen: Frankrijk, Spanje, Napels < Schotland kozen voor A en Duitsland, Engeland, Polen en Hongarije voor R. De coalities wisselden ook nogal eens. Een concilie was nodig em het schisma op te heffen. De concilies waren een tegenwicht voor het centralisme van de pausen. D'Ailly en Gerson (2^e helft 14^e E)

verdedigden de opvatting dat een concilie moest oordelen als het voortbestaan van de kerk werd bedreigd of de paus afweek van het geloof. Het concilie van Konstanz (1414-1418), georganiseerd door Keizer Sigismund was een succes. Er werd een nieuwe paus gekozen Martinus IV 1417. Het voortzetten van regelmatige concilies werd door de pausen niet geaccepteerd. Het schisma had Engeland en Frankrijk in de kaart gespeeld tegen het centralisme van de pausen. Zij vergrootten hun invloed op de benoeming van abten en bisschoppen. De renaissancepausen begrepen het nieuwe evenwicht en zij consolideerden hun pauselijke staat en verhoogden hun grandeur. De vrijheid van de kerk gaven zij prijs.

Het geloofsleven in de late Middeleeuwen.

Dit was intens, tussen introspectief en extravert, preoccupatie met leven en dood. Reformatie wortelt in de ME maar wel in continuïteit met het verleden. De kerk had de gelovigen bereikt en haar boodschap was doorgedrongen.

I. Observantisme en nieuwe lekenbewegingen.

In de ME is er een voortdurende roep om de regels meer in acht te nemen: observantisme. De hervormers bleven binnen een orde maar apart. Orden die de regels overtraden werden in de lekenlitt gehekel, oa in de Decamerone, zij kregen minder schenkingen en minder intreders. De strenge Karthuizers groeiden en werden rijk. Net als in de 12^e en 13^e eeuw lekenbewegingen die een religieus leven gingen leiden bv Begijnen, Geert Groote (1340-1384), en de broeders en zusters des gemene levens. Zij schreven religieuze teksten in de volkstaal. Het lollardisme een beweging geïnspireerd op John Wyclif beleed dat er rechtstreeks contact was tussen God en de gelovigen. Zij vermenigvuldigden de bijbel in de volkstaal: alfabetisering. Na radicalisering streng vervolgd maar tot de reformatie stand gehouden.

II. Vroomheid en mystiek.

GG itt de Lollarden, een beweging vd moderne devotie, een innerlijk religieus beleven zonder uiterlijk vertoon. De kerk bekeek het met reserve. In de late ME veel spirituele bewegingen geënt op het monastieke leven. De moderne devotie zocht God echter door actieve deugdzaamheid ipv door contemplatie. Een andere vorm van spiritualiteit in de late ME was de mystiek, de intellectualistische neoplatoonse richting, Mr Eickhart (1260-1328) en de op de lijdende Chr gerichte B v Clairvaux. Geen mystiek bij de moderne devoten volgens de geschriften van Thomas a Kempis. De lijdende Chr was een identificatieobject voor vrouwen, zij werden daardoor aangesproken door de mystiek.

III. De geloofsbeleving van de gewone gelovigen.

Deze hielden wel van uiterlijk vertoon en dit werd zorgvuldig geregisseerd door de kerk, met veel aandacht voor de vertaalslag en het overkomen van de boodschap. 1. Kennis van de dogma's van Nicea (325) en het 4^e Lat Conc (1215). Credo. 2. Kennis van de belangrijkste gebeden (getijden boeken), 3. Kennis van de tien geboden (OT), 3 theol. Deugden en 4 kardinale Deugden, en de 7 kapitale deugden, gespiegeld door de 7 hoofdzonden, 4. Kennis van de 7 genade verlenende sacramenten, 5. kennis over de eschatologie.

De parochie geestelijke was degene die de gelovige hierin moest begeleiden. Vanaf het 4^e Lat Conc in 1215 werd gewerkt aan diens levenswandel en kwaliteit. Eind van de ME universitair geschoold. Zij moesten een tegenwicht bieden tegen het virulente anti klerikalisme. De parochie geestelijken kregen bv in de vastentijd gezelschap van predikers uit de bedelorden, bv Savonarola. Dit betekende inkomens deling. De catechismus deed haar intrede en het "ABC des simples gens" van Jean Gerson. Tevens plaatwerken, beelden en boeken met afbeeldingen van Heiligen zoals de Legenda Aurea. Het geloofsleven zat vol met voor Chr symboliek. Centraal stonden Chr, Maria en de heiligen verering. Aan het laatste werd een eind gemaakt door een pauselijke uitspraak: eerst onderzoek instellen (Santenkraam). Bedevaarten kregen soms een vakantieachtig karakter. Madonnas en heiligen werden geëxploiteerd door broederschappen die het geld benutten voor liefdadigheid. Zij voerden spelen op om de boodschap van het geloof over te brengen. De

reformatie had veel kritiek op het spektakel en de optelvroomheid. Aan de andere kant konden dankzij deze sensibilisering Luther en Calvijn een voet aan de grond krijgen.

17. Nieuwe tijden?

Geen scherpe overgang. Tot aan de Franse revolutie een agrarische samenleving met een monarchale en particularistische inslag. Het nieuwe kondigt zich al vroeg aan en/of het oude werkt lang door. Baudel lanceerde het begrip van de lange 16^e eeuw. 1450-1650: expansie, bevolkingsgroei (106 miljoen), verbeterde landbouwmethoden en vervoer per schip. Regionale verschillen. Door de oorlogsvoering in de eerste helft van de 15^e eeuw in N en Midden Italië verschuift het centrum van de economie naar het noorden, mn Antwerpen. Onderstaand worden bondig de veranderingen in de 15^e en de eerste helft van de 16^e eeuw weergegeven die mn gestoeld zijn op de economische ontwikkelingen die wortelen in de ME.

Stroomversnelling.

Zelfs de boekdrukkunst in 1456 is geen abrupte omwenteling, maar een antwoord op een toegenomen vraag. Oa door de moderne devotie beweging vertienvoudigde de vraag sinds 1370 naar handgeschreven boeken twee maal, tot 2 miljoen in 1500. Vanaf de 12^e eeuw kolonisatie naar de Middell zee, het verre oosten en over de oceanen. De ontdekkingsreizen brachten Europa aan de top van de hoogst ontwikkelde agrarische samenlevingen, men ontplooidde meer initiatieven naar andere continenten. Eind 16^e eeuw ontstond er een ander, beter wereldbeeld oa door ontdekkingsreizen en de kaarten van Mercator. De Latijnse school bleef tot 1960 het pedagogisch voorbeeld: Jezuïeten scholen en gymnasia (protestant). Zonder het copieer werk van de monniken, de vertalingen van e Iberische geleerden en de nieuwsgierigheid van de Dominicanen en de Franciscanen zouden de humanisten veel minder bronnen en manuscripten hebben kunnen raadplegen. Aan de Universiteit bleef men de opvattingen van de Grieken trouw bv in de geneeskunde. Max Weber zei dat voor het rationele winststreven er een protestantse soberheidsethiek nodig was. Maar vanaf de 13^e eeuw werd kapitalistisch handel gedreven. De Fuggers in Augsburg (16^e eeuw) waren wel groter maar niet anders. Luther cs waren een voortzetting van de reformanten in de voorafgaande eeuwen, mn degenen die de sociaal-politieke orde aan de kaak stelden, (katharen, hussieten en Geert Groote) werden genadeloos vervolgd. Het verschil was: het zwakke morele gezag van de kerk, de vermenging met het staatsgezag en de drukpers. Er is geen sprake van een duidelijk andere staatsvorm, wel van een schaalgrootte verschil en regionale verschillen. Het ME particularistische staatsmodel bleef in vooraanstaande Europese gebieden voortbestaan. Daarnaast de monarchale staten van de Habsburgers, Engeland en Frankrijk.

Het nieuwe van de Middeleeuwen.

In Europa is een melting pot van talen en culturen itt China (het keizerrijk) en de Islam gebieden (godsdienst en Arab taal). De kerk was het grootste instituut. Zij beheerde de erfenis van de antieken en daarbij de Chr moraal. Deze werd steeds uit het stof gevist en de heersers werden ter verantwoording geroepen. De splitsing tussen kerk en staat als uitvloeisel van het laat Romeinse keizerrijk kreeg vorm in de twee zwaardenleer, dit was een novum. Daardoor vernieuwingen, autonomie en rationaliteit op het gebied van religie, bestuur, economie en wetenschap. (Itt Islam, Azteken, China). Vanuit het feodo-vazall systeem vergroting tot monarchale staten, bijna allen gevuld met meer dan een volk. De Osmanen, de Habsburgers en de Russische tsaren handhaafden zich in de dunbevolkte agrarische gebieden. Na WO I vielen zij uiteen. Geen monolitische machtsuitoefening en dat werd versterkt door de scheiding tussen kerk en staat. De vorsten moesten onderhandelen met burgers, geestelijken, edelen en vrije boeren. De adel had domeinen en de steden hadden macht. De burgercultuur moest communiceren, was zakelijk en liet zich niet de wet voorschrijven. In de ME ontstonden de universiteiten die kritisch keken naar dogmas, antieke theorieën en Arab Kennis. Doordat het gezag door de paus werd uitgeoefend was men weinig afhankelijk van terr. En loc. Beïnvloeding. Het Chr westen vond haar grootste

uitdaging in het Osmaanse rijk dat de Byz. Van de kaart veegde. Mn in de 16^e en 17^e eeuw beheerste deze frictie Hongarije en het Middell. Zee gebied. Ook hier dus continuïteit vanuit de ME: “Eeuwen des ondersheids”.